
Inhoud

Eenvoudige poëzie	p. 3
--------------------------------	------

De vertaling van de Psalmen in de Bijbel in Gewone Taal

Roelien Smit

De genezing van Bartimeüs (Marcus 10:46-52)	p. 11
--	-------

Exegetische notities bij de lezing van de Nationale Bijbelzondag (25 oktober)

Matthijs de Jong

Uitgelezen: bijbeluitgaven in de NBG-bibliotheek (14)

De bijbel van Willem Vorsterman	p. 17
--	-------

Anne Jaap van den Berg en Boukje Thijs

Studiebijbel in perspectief vol informatie	p. 24
---	-------

Klaas van der Kamp

Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (8)	p. 31
---	-------

Jaap van Dorp, Matthijs de Jong en Clazien Verheul

Cursussen en bijeenkomsten 2009/2010	p. 39
---	-------

Kort Nieuws	p. 44
--------------------------	-------

Matthias Scheits, David speelt op de harp, uit: *Biblia, dat is de gantsche H. Schrifture* [...], Amsterdam [1715].

Foto: NBG/Sandra Haverman

Eenvoudige poëzie

De vertaling van de Psalmen in de Bijbel in Gewone Taal

Roelien Smit

Het Nederlands Bijbelgenootschap werkt momenteel aan de *Bijbel in Gewone Taal* (BGT). Dit wordt een vertaling in eenvoudig Nederlands, die voor iedereen begrijpelijk moet zijn, ook voor mensen die weinig lezen of moeite hebben met lezen. De vertaling zal verschijnen in 2014. Informatie is te vinden op www.bijbelgenootschap.nl onder ‘Bijbel in Gewone Taal’.¹ Met *Andere Woorden* schenkt aandacht aan deze nieuwe vertaling met een serie artikelen over specifieke vertaalkwesties. In deze aflevering gaat het over de vertaling van poëzie in het bijbelboek Psalmen.

Binnen de Bijbel kennen we veel poëzie. Bijna de helft van de teksten in het Oude Testament is (in meer of mindere mate) poëzie. Eén van de bekendste voorbeelden is natuurlijk het bijbelboek Psalmen. Het is een geliefd boek en veel mensen lezen deze teksten graag, onder andere vanwege de literaire kwaliteit.

Voor de vertaling in de BGT moeten teksten vooral helder en eenduidig zijn. Dit uitgangspunt lijkt op gespannen voet te staan met het genre van poëzie. Het is bekend dat poëzie vaak moeilijker om te lezen is dan proza. Poëzie gebruikt bij wijze van spreken een ‘omweg’ om iets te zeggen. Door middel van onder andere beeldend taalgebruik, woordspelingen, (wisselingen in) ritme, inversie en rijm worden lezers gedwongen op een andere manier naar een tekst te kijken.² Dit roept de vraag op hoe de BGT recht kan doen aan de kenmerken van het genre van het boek Psalmen. En hoe de vertaling tegelijk wel trouw kan blijven aan de uitgangspunten van helderheid en eenduidigheid. Hoe poëtisch worden de psalmen in de BGT? Wat kan wel en wat kan niet in eenvoudige poëzie?

Regelafbreking en enjambement

Eén van de meest in het oog springende kenmerken van Nederlandse poëzie is regelafbreking. In de oorspronkelijke Hebreeuwse teksten wordt daarvan bijna geen gebruik gemaakt.³ Wel blijkt uit de duidelijke

opbouw van de versregels in het Hebreeuws dat er in poëtische teksten vaak ongeveer even lange regels worden gebruikt. In Nederlandse bijbelvertalingen worden witregels en regelafbreking juist zeer vaak gebruikt als middel om een psalm poëtisch te maken. Korte regels zijn voor een uitgave als de BGT een goed middel om een tekst een heldere structuur te geven. Een voorbeeld daarvan is de BGT-versie van psalm 27:1:

De Heer is mijn licht,
hij helpt mij altijd.
Waarom zou ik leven in angst?
Bij de Heer ben ik veilig.
Voor wie zou ik bang zijn?

Het gebruik van regelafbreking is dus geen probleem. Vaak gaat regelafbreking echter gepaard met enjambement. Dat houdt in dat de zin doorloopt over de versregel, en wel zo dat de versregel afgebroken wordt op een plaats waar geen natuurlijke pauze in de zin valt.⁴ Binnen de BGT mag enjambement echter alleen gebruikt worden als er geen onduidelijkheid kan ontstaan over de betekenis van de zin. Zo komt er in psalm 2:3 een enjambement voor:

De koningen van de volken roepen:
‘Wij willen niet langer luisteren
naar de Heer en zijn koning (...).’

In dit vers loopt de zin door na het einde van de tweede versregel. Maar na ‘luisteren’ is er al een natuurlijke pauze in de zin. Bovendien kan het vervolg niet anders begrepen worden dan als een nadere bepaling van het luisteren. Dus op deze manier kan enjambement toch voorkomen binnen de BGT.

Rijm, klank en ritme

Eén van de dingen die sommige mensen direct zullen noemen als het gaat om kenmerken van poëzie, is (eind)rijm. Rijm kunnen en willen we echter niet gebruiken in de vertaling van de psalmen. Het is ook een zeldzaam verschijnsel in het bijbels Hebreeuws. Wel komen er vaak assonantie en alliteratie voor. Met dergelijke poëtische klankeffecten kan ook in de BGT worden gewerkt. Een mooi voorbeeld daarvan is te vinden in psalm 46:4, waar staat:

Laat de zeeën maar bulderen,
laat de bergen maar beven,
wij zijn niet bang.

De herhaling van de a-, de b- en de ij-klank zorgt voor een poëtisch effect. Ook in de vertaling van psalm 97:5 zijn voorbeelden van alliteratie en assonantie te vinden:

Als de Heer verschijnt,
verdwijnen de bergen,
ze smelten weg als sneeuw.

Om de ij-klank te kunnen herhalen is in de vertaling gekozen voor ‘als de Heer verschijnt’ en niet voor ‘als de Heer komt’.

Inversie en chiasme

Twee poëtische technieken die ook, zij het met mate, toegepast kunnen worden in gewone taal en die passen bij de vertaalregels van de BGT, zijn inversie en chiasme. Door soms een net iets andere woordvolgorde te kiezen dan gebruikelijk is, kan een versdeel nadruk krijgen. Dat effect ontstaat bijvoorbeeld in psalm 24:4. In plaats van ‘U was altijd al koning, Heer’ luidt de zin: ‘Altijd was u al koning, Heer’. Daardoor ligt de nadruk meer op het eeuwigdurende van Gods koningschap. Maar ook hier geldt weer: het inzetten van poëtische middelen mag de tekst niet te moeilijk maken. De volgorde van de zinsdelen moet wel natuurlijk blijven.

Ook van chiasme kan zinvol gebruik gemaakt worden in eenvoudige taal. Bij een chiastische constructie wordt de informatie kruiselings aangeboden. In psalm 9:8 vinden we een mooi en eenvoudig voorbeeld:

De Heer is koning voor altijd,
voor eeuwig zit hij op zijn troon.

Het begin van de eerste versregel (‘De Heer is koning’) correspondeert inhoudelijk met het einde van de tweede (‘zit hij op zijn troon’). Tegelijk correspondeert het einde van de eerste versregel (‘voor altijd’) met het begin van de tweede (‘voor eeuwig’). Het chiastisch structureren van versregels is een eenvoudige manier om teksten een poëtisch accent te geven zonder dat de moeilijkheidsgraad daarvan sterk wordt verhoogd.

Parallellie en herhaling

Eén van de belangrijkste kenmerken van poëzie in de Hebreeuwse Bijbel is parallellie. In twee zinnen wordt met een kleine variatie hetzelfde of juist het tegenovergestelde gezegd. De eerste vorm komt het meeste voor in het bijbelboek Psalmen. Parallellie is een poëtisch element dat

heel goed overgenomen kan worden in de BGT. Een mooi voorbeeld van parallelle is te vinden in psalm 24:7, 9. Daar staat:

Poorten van de tempel, ga open.
Ga wijd open, oude deuren!
De grote koning wil binnenkomen.

Bij de BGT willen we rechtdoen aan de parallelle structuur in de brontekst. In de vertaling zoals hierboven van psalm 24 wordt de tekst poëtisch en krachtig door de gevarieerde herhaling van elementen uit de eerste regel in de tweede. Omdat we met een beperkte woordenschat werken, is gebruik van synoniemen soms echter een probleem. Een parallelisme met woordvariatie in de brontekst wordt al snel een parallelisme met woordherhaling in de vertaling. Toch lukt het bijna altijd om het parallelisme op een aanvaardbare manier weer te geven.

In vergelijkbare eenvoudige vertalingen maakt men niet altijd gebruik van parallelle. In het Engelse taalgebied is de *Contemporary English Version* (CEV) een vertaling die qua methode en doelstelling vergelijkbaar is met de BGT. In deze vertaling wordt parallelle echter bijna niet gebruikt.⁵ Hetzelfde vers van psalm 24 luidt daar:

Open the ancient gates,
so that the glorious king
may come in.

Voor de BGT vinden we het verwijderen van de herhaling jammer. Er gaat een belangrijk deel van het poëtische aanbod van de brontekst verloren. En dat terwijl het vaak heel goed werkt, getuige het voorbeeld.

Perspectief

Een bijzonder kenmerk van de psalmen in de Hebreeuwse Bijbel is de wisseling in perspectief.⁶ Binnen twee regels kan God worden aangesproken in de tweede persoon (u) en daarna ter sprake komen in de derde persoon (hij). Een voorbeeld vinden we in psalm 93:1-2 (NBV):

¹ De HEER is koning, met hoogheid is hij bekleed,
de HEER is met macht bekleed en omgord.
Vast staat de wereld, zij wankelt niet,
² en vast staat van oudsher uw troon,
u bent van alle eeuwigheden.

Voor iemand die niet makkelijk leest, kan de wisseling van de derde persoon in het beschrijvende eerste vers van psalm 93 naar de tweede persoon in het vervolg verwarrend werken. Wie wordt er nu precies aangesproken? Van wie is de troon? Wie is die 'u'? De BGT is een vertaling waarin dergelijke onduidelijkheden als het kan vermeden moeten worden. De lezer is gebaat bij zoveel mogelijk samenhang in de tekst. De vertaler moet daarom kiezen voor één focus en het diverse tekstaanbod zo verantwoord mogelijk harmoniseren, zodat de lezer direct begrijpt over wie de tekst gaat of wie er aangesproken wordt. Om aan het begin van psalm 93 het gewenste niveau van duidelijkheid te krijgen is vers 1 in de vertaling geharmoniseerd met het vervolg. De passage luidt dan in de BGT:

¹ Heer, u bent koning,
een koning met macht,
een koning met kracht!
De aarde staat vast,
altijd blijft ze staan.
² Altijd was u al koning, Heer.
U was er vanaf het eerste begin.

Dit principe van harmoniseren geldt overigens niet voor een psalm in zijn geheel. Per strofe wordt bekeken of harmonisatie wenselijk is.⁷ Begrijpelijkheid staat altijd voorop in deze vertaling. Dus alleen als de lezer geholpen is met een harmonisatie, wordt daar gebruik van gemaakt.

Beelden

Eén van de lastigste vertaalbeslissingen voor de BGT is het vertalen van beelden. In het artikel van H. Sysling over de vertaling van Prediker 12 is te lezen dat het soms nodig is om beelden door te vertalen naar hun betekenis.⁸ Het is bij een vertaling in eenvoudig Nederlands soms winst als een allegorie, zoals die in Prediker 12:1-8, begrijpelijk en toegankelijk wordt voor veel lezers. Dit geldt natuurlijk ook voor beelden in het boek Psalmen. Een aantal voorbeelden van beeldspraak die niet direct begrepen zal worden, is te vinden in psalm 18:2-3. Daar staat in de NBV:

² Ik heb u lief, HEER, mijn sterkte,
HEER, mijn rots, mijn vesting, mijn bevrijder,
³ God, mijn steenrots, bij u kan ik schuilen,
mijn schild, kracht die mij redt, mijn burcht.

God wordt in deze psalm onder andere een 'sterkte', een '(steen)rots', een 'schild' en een 'burcht' genoemd. Een lezer kan zich misschien wel

een voorstelling maken van een grote rots of een letterlijk schild, maar het is moeilijk om goed te begrijpen wat de relatie is tussen de rots of het schild en God. Daarom geldt ook hier, net als in Prediker, dat er dan beter doorvertaald kan worden naar de betekenis. Want de begrijpelijkheid en de helderheid van de vertaling staan altijd voorop. De vertaling in de BGT luidt:

² Ik heb u lief, Heer.
U geeft mij kracht.
³ U beschermt me, bij u ben ik veilig.
God, bij u kan ik me verbergen.
U helpt mij en u bevrijdt mij.
U redt me van mijn vijanden.

In deze vertaling zijn de activiteiten en eigenschappen van God die in de oorspronkelijke tekst in beelden worden uitgedrukt, in concreet taalgebruik weergegeven ('beschermen', 'veilig zijn', 'verbergen', 'helpen' en 'redden'). De vertaling is daardoor eenvoudiger en begrijpelijker, terwijl de essentie van de beeldspraak van het origineel behouden blijft.

Een ander voorbeeld is opnieuw te vinden in psalm 24. Het wellicht bekende 'Hef, o poorten, uw hoofden omhoog' uit de NBV is in de BGT doorvertaald naar de betekenis van 'opengaan': 'Poorten van de tempel, ga open.' In de BGT is dus geprobeerd zoveel mogelijk het beeld te bewaren door de focus van de oorspronkelijke tekst te handhaven. Een makkelijke oplossing was geweest om te vertalen: 'Doe de poorten open!' Dan ligt de focus echter niet meer op de poorten, maar op poortwachters die ze open moeten doen. Dat laatste is het geval in de CEV ('Open the ancient gates'). Zo ver hoeft men in een vertaling in gewone taal niet te gaan. Want in de BGT is ook duidelijk wat er bedoeld wordt, terwijl de focus van het origineel voor een belangrijk deel behouden is gebleven in de vertaling.

Beeldend taalgebruik is overigens lang niet altijd een probleem. Beelden kunnen in gewone taal soms heel goed werken. Juist omdat concrete beelden een lezer helpen om zich iets voor te stellen. Een voorbeeld daarvan is de vertaling van psalm 46:2-4. Een psalm die qua taalgebruik heel direct en eenvoudig is, maar tegelijk ook beeldend en poëtisch:

² Bij God zijn wij veilig.
Hij beschermt ons tegen gevaar.
³ We hoeven niet bang te zijn,
ook al heeft de aarde,

ook al vallen de bergen in zee.

⁴ Laat de zeeën maar bulderen,
laat de bergen maar beven,
wij zijn niet bang.

Tot slot

De BGT heeft als doel een vertaling aan te bieden die door een grote groep kan worden begrepen. De begrijpelijkheid van de tekst staat dus voorop. Dat uitgangspunt legt beperkingen op aan het lexicon en de structuur van de tekst. Dat geldt ook voor het vertalen van poëtische teksten als de psalmen. Sommige poëtische elementen in de Hebreeuwse tekst, zoals de uiteenlopende vormen van figuurlijk taalgebruik, kunnen voor mensen die geen grote leeservaring hebben een belangrijke hindernis vormen om de tekst te begrijpen. Om dat probleem weg te nemen wordt regelmatig de betekenis van een gebruikt beeld of de essentie van een bepaalde uitdrukking in gewone taal aangeboden. Niettemin streeft ook de BGT ernaar allerlei middelen te gebruiken die een Nederlandse tekst poëtisch maken. Beeldspraak wordt niet per se vermeden en ook literaire technieken als alliteratie, assonantie, en woord- en motiefherhalingen worden ingezet om psalmen ook in gewone taal anders te laten overkomen dan teksten in proza.

Noten

- 1 Informatie over het BGT-project is te vinden in C. Verheul, 'Een bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands' in: *Met Andere Woorden* 27/1 (maart 2008), 3-12; C. Verheul, 'Nogmaals: een bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands' in: *Met Andere Woorden* 27/2 (juni 2008), 51-52; R. Buitenwerf, 'Onze helm is ons vertrouwen, I Tessalonicenzen 5:8-9 in de Bijbel in Gewone Taal' in: *Met Andere woorden* 28/1 (maart 2009), 3-9; H. Sysling, 'Bevende wachters of trillende handen, Prediker 12:1-8 in de Bijbel in Gewone Taal' in: *Met Andere Woorden* 29/2 (juni 2009), 3-10.
- 2 W. Bronzwaer, *Lessen in lyriek. Nieuwe Nederlandse poëtica*, Nijmegen 1993, 20.
- 3 In de oudste manuscripten bestond er überhaupt geen witruimte rond de versdelen in de psalmen. Pas vanaf de eerste gedrukte versies ging men de psalmen weergeven als poëzie. H. van Grol, 'Psalm en Poëzie in de Nieuwe Bijbelvertaling' in: K. Spronk e.a., *De Bijbel vertaald, de kunst van het kiezen bij het vertalen van de bijbelse geschriften*, Zoetermeer 2007, 258.
- 4 In de Groot Nieuws Bijbel 1996 is in poëtische teksten veel gebruik gemaakt van enjambement.
- 5 B.M. Newman e.a., *Creating and Crafting the Contemporary English Version, a New Approach to Bible Translation*, New York 1996, 47.
- 6 Zie Van Grol, 265.

-
- 7 Dit in tegenstelling tot de CEV die een stap verder gaat. Vanwege hun vertaalregel om er ‘moderne Engelse poëzie’ van te maken, harmoniseren zij altijd in de hele psalm naar de tweede persoon.
- 8 Zie H. Sysling, 8-9.

Drs. R.E. Smit is als oudtestamenticus werkzaam bij het Nederlands Bijbelgenootschap voor het project *Bijbel in Gewone Taal*.

De Genezing van Bartimeüs (Marcus 10:46-52)

Exegetische notities bij de lezing van de Nationale Bijbelzondag (25 oktober)

Matthijs de Jong

Het verhaal dat dit jaar centraal staat op de Nationale Bijbelzondag is de genezing van Bartimeüs, Marcus 10:46-52, met als thema ‘Zorg dat ik weer kan zien’. Het is een van de bekende bijbelverhalen. Toch valt er iets nieuws aan te ontdekken wanneer dit verhaal wordt uitgelegd tegen de achtergrond van het evangelie volgens Marcus als geheel. Dat is het doel van deze bijdrage.

Een verhaal met opvallende trekken

Het verhaal van Bartimeüs neemt binnen het evangelie volgens Marcus een bijzondere plaats in. Het is het laatste genezingsverhaal van het evangelie. Daarbij is het de enige keer dat de genezene bij name genoemd wordt.¹ Bartimeüs is ook de eerste in het evangelie volgens Marcus die Jezus aanspreekt als ‘zoon van David’, en strikt genomen de enige (al komt de uitroep van de menigte in Marcus 11:9-10 er dicht in de buurt). Het verhaal van Bartimeüs eindigt opvallend. Nadat Bartimeüs gevraagd heeft om te kunnen zien, zegt Jezus: ‘Ga heen, uw geloof heeft u gered’. Daarin is *hupage* (‘ga heen’) de gebruikelijke aansporing van Jezus aan de genezen persoon om zijns weegs te gaan (zie Marcus 1:44, 2:11, 5:19, 5:34, 7:29). Toch gaat Bartimeüs na zijn genezing niet weg. Hij gaat juist met Jezus mee. Hoe is het verhaal te begrijpen en wat klinkt erin mee? We kunnen twee niveaus van betekenis onderscheiden. Het eerste betreft de oppervlaktebetekenis: een korte verhalende episode uit het optreden van Jezus in de beschrijving van Marcus. Het tweede niveau betreft de verwijzende betekenis van het verhaal: de betekenis van het optreden van Jezus zoals Marcus dat door zijn verhaal aan de lezers duidelijk wil maken.

Oppervlaktebetekenis

Het verhaal is in de eerste plaats een concreet genezingsverhaal, geen beeldverhaal met een uitsluitend symbolische betekenis. Marcus vertelt hoe Jezus op zijn reis van Galilea naar Jeruzalem (10:1, 32, 46; 11:1) door

Jericho komt. Bij het verlaten van de stad zit langs de weg een blinde bedelaar. Deze man stelt zijn vertrouwen in Jezus, roept hem en houdt vol ondanks de druk van de omstanders. Hij wordt niet teleurgesteld: Jezus roept hem bij zich, vraagt hem wat hij wil en schenkt hem het zicht van zijn ogen.

Het evangelie volgens Marcus bevat vele genezingsverhalen. Vanaf het eerste moment dat Jezus in de openbaarheid treedt in de synagoge in Kafarnaüm (Marcus 1:21-28) geeft zijn optreden in woord en daad blijk van een bijzondere autoriteit: Gods autoriteit. De wonderen die hij verricht, tonen dat hij optreedt met Gods kracht en onderstrepen dat de boodschap die hij brengt van God komt. De genezingen zijn een belangrijk onderdeel van zijn optreden: ze zijn blijken van zijn macht, ze benadrukken zijn van God gegeven mandaat en boodschap en ze laten zien dat de nieuwe heilstijd begonnen is.

Verwijzende betekenissen

Onder de oppervlakte van dit genezingsverhaal ligt een verwijzende betekenis. Die is te vatten door te kijken hoe Marcus dit verhaal vertelt en welke rol het speelt binnen het evangelie. Hiertoe bespreken we drie elementen: (1) de plaats binnen het evangelie, (2) de titel zoon van David, (3) het genezingsverhaal als een verhaal dat tegelijk over navolging gaat.

(1) De plaats binnen het evangelie

Marcus 10:46-52 is een 'scharnier' tussen 8:27-10:45 en 11:1-13:37. Het gedeelte 8:27-10:45 leert dat Jezus' messiasschap een lijdend messiasschap is en dat het volgen van Jezus vraagt om de bereidheid je leven op te geven. In Marcus 11:1 begint het laatste hoofdstuk van het boek, dat handelt over de gebeurtenissen in Jeruzalem. 10:46-52 vormt een overgang tussen deze delen. Het is in de eerste plaats een prelude op het slotdeel van het boek: Jericho is de laatste tussenstop voor Jezus' aankomst in Jeruzalem. Bovendien krijgt de titel zoon van David (10:47-48) een echo in 11:9-10. Toch heeft het verhaal over Bartimeüs ook een band met het voorafgaande. De plaatsaanduidingen in 10:1, 32 en 46 geven het verloop van de reis naar Jeruzalem aan. De afbakening in *De Nieuwe Bijbelvertaling* onder de titel *Op weg naar Jeruzalem* is goed gekozen.

Ook op een andere manier wijst 10:46-52 terug. Behalve over Bartimeüs vertelt het evangelie volgens Marcus over de genezing van één andere blinde, in Marcus 8:22-26. Ook dat is een concreet genezingsverhaal. Blijkens de directe context van Marcus 8:17-21 die handelt over het gebrek aan inzicht van Jezus' leerlingen ('Jullie hebben ogen, maar zien niet?'), heeft blindheid daar echter een overdrachtelijke bijbetekenis. De blindheid van de leerlingen bestaat erin dat zij niet inzien wie Jezus is en wat het

betekent om zijn leerling te zijn. Dát is ook precies het thema van 8:27-10:46: Jezus' messiasschap wordt gekenmerkt door lijden en sterven, en hem volgen vraagt daarom om de bereidheid je leven op het spel te zetten. In Marcus 8:29 lijkt het inzicht bij de leerlingen doorgebroken te zijn als Petrus namens allen belijdt: 'U bent de messias.' Maar meteen daarop blijkt dat in Petrus' opvatting lijden en sterven geen deel van het messiasschap kunnen zijn. Zo blijven Petrus en de anderen als de blinde in Marcus 8:24: ze zien nog niet scherp. Dat geldt trouwens voor het hele gedeelte 8:27-10:45 (zie 9:5-6, 9:10, 9:28, 9:32, 10:13 en 10:35-40). De leerlingen hebben niet begrepen wie Jezus werkelijk is en wat het betekent om zijn leerling te zijn. De vraag is dan of Bartimeüs dat beter heeft begrepen.

(2) De titel zoon van David

Bartimeüs roept Jezus aan als 'zoon van David' (10:47, 48). Is deze titel, volgens de auteur van het evangelie, van toepassing op Jezus? Eerst kan worden vastgesteld dat de titel 'zoon van David' in joodse teksten rond het begin van de jaartelling gebruikt wordt als synoniem van 'messias'. Beide titels duiden de eschatologische afgezant van God aan. Volgens de auteur van het Marcusevangelie zijn beide titels op Jezus van toepassing mits ze op de juiste manier worden begrepen (zie onder). Dat Bartimeüs Jezus op een juiste manier aanroept, blijkt wel hieruit dat Jezus hem niet corrigeert. Bovendien doet Jezus waar Bartimeüs om vraagt, met de woorden 'Uw geloof heeft u gered.' De uitroep van Bartimeüs 'Zoon van David, heb medelijden met mij!' is dus juist getroffen.

Binnen het evangelie van Marcus is deze uitroep bijzonder. Want tot dit moment in het verhaal verbiedt Jezus steeds om zijn identiteit bekend te maken. De onreine geesten weten wie Jezus is, maar Jezus verbiedt hun dat bekend te maken (1:25, 1:34, 3:12). Ook de leerlingen mogen niet bekendmaken wie Jezus werkelijk is (8:30, 9:9). Zijn messiasschap mag pas bekend worden na zijn dood en opstanding. Dit verbod op de bekendmaking van Jezus' messiasschap is te begrijpen in samenhang met de uitleg die Jezus geeft aan zijn leerlingen over zijn messiasschap: zijn messiasschap zal lijden en sterven inhouden. Deze uitleg bestaat uit uitspraken over de Mensenzoon die moet lijden, sterven, opstaan en – uiteindelijk – als hemelse rechter en koning naar de aarde komen (8:31; 8:38, 9:31; 10:33-34; 10:45). Jezus is de messias die volgens het heilsplan van God moet lijden en sterven en opstaan. De invulling van 'de messias' als lijdende Mensenzoon hangt samen met het verbod op bekendmaking van Jezus' identiteit als de messias vóór zijn lijden en sterven. Alleen in het licht van zijn lijden, dood en opstanding is zijn messiasschap goed te begrijpen. Want het misverstand van de messias als machtig politiek figuur ligt op de loer. De messias als iemand die een greep naar de macht doet, om

de vreemde overheersers te verdrijven en een onafhankelijk rijk van David te vestigen. Dát is een messias volgens menselijke maatstaven, Jezus is de messias volgens Gods maatstaven (vergelijk voor deze tegenstelling 8:33 ‘wat de mensen willen’ tegenover ‘wat God wil’ en 10:42-45 zoals het er in de wereld aan toegaat, mag het onder de christenen niet gaan, ‘want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen.’).

Zo benadrukt het eerste deel van het boek dat Jezus zichzelf op geen enkele manier op een voetstuk plaatste als ‘de messias’. Hij hield zijn ware identiteit verborgen en leerde zijn leerlingen wat zijn messiasschap (en daarmee hun volgelingen) betekent. Het is niet gericht op aardse macht, maar behelst, volgens Gods eschatologische plan, lijden, sterven, opstanding – en zijn komst als hemelse koning en rechter.

In 10:46-52 begint een nieuw deel van het boek. In dit deel, waarin het lijden en sterven centraal staan, wordt het bevel van geheimhouding niet langer herhaald. Vanaf dit punt in het verhaal kan Jezus’ ware identiteit genoemd worden, zo blijkt in 10:47-48, 11:9-10, 14:61-62 en 15:39.

Het deel met de aankondigingen is voorbij (8:27-10:45), nu worden de aankondigingen werkelijkheid. Jezus’ onderricht in Jeruzalem leert dat hij geen rol speelt in een aards koninkrijk als een politieke messias, maar in een hemels koninkrijk als de Mensenzoon (Marcus 11-13), en zijn lijden en sterven tonen de ware aard van zijn messiasschap (Marcus 14-15). Marcus 10:46-52 is daarmee een omslagpunt in het boek. Met Jeruzalem in zicht begint het slotdeel van het verhaal. Met Bartimeüs’ aanroep ‘zoon van David’ mag de ware identiteit van Jezus benoemd worden.

Jezus legt Bartimeüs niet het zwijgen op (en hij doet dat ook niet bij de menigte die hem toeroept in 11:9-10). Opvallend genoeg doen de omstanders dat juist wel. Ze proberen Bartimeüs de mond te snoeren. Hun optreden wordt weergegeven met het woord *epitimaō*. Dit wordt (niet toevallig) in het Marcusevangelie al tweemaal eerder gebruikt in situaties waarin mensen, met goede bedoelingen, Jezus’ werk dwarsbomen. In Marcus 8:32 is het Petrus die Jezus ‘fel terechtwijst’ wanneer die uitlegt dat zijn messiasschap lijden en sterven betekent. In 10:13 zijn het de leerlingen die kinderen bij Jezus weghouden en degenen die ze brengen ‘berispen’. In 10:48 wordt voor de derde keer met goede bedoelingen ingegrepen: een blinde bedelaar wordt de mond gesnoerd. Het gaat steeds om hetzelfde: het weghouden van zaken die men niet passend acht voor Jezus’ messiasschap. Jezus mag niet lijden en sterven, want hij is de messias (8:29, 32); Jezus heeft als messias belangrijker zaken te doen dan kinderen te zegenen of blinde bedelaars te helpen. Het is telkens een eigenmachtige en verkeerde invulling van Jezus’ messiasschap. Het zijn de waarden van de mensen tegenover de waarden van God. Macht, invloed, en belangrijkheid

tegenover nederigheid, vriendelijkheid, lijden en dienen.

Die momenten van ingrijpen tonen aspecten van Jezus' messiasschap: zijn lijden, zijn keuze voor kinderen ('kleinen en geringen' als beeld voor de christenen), en medelijden met de zwakken en zieken. De uitroep 'Heb medelijden' is passend als smeekbede van een sociaal zwakke, een outcast tegenover een koning. De omstanders beschouwen het ver beneden de waardigheid van de 'zoon van David' om zijn reis te onderbreken voor deze betekenisloze figuur langs de weg. De 'zoon van David' moet zegevierend Jeruzalem binnentrekken als bevrijder van zijn volk. Maar in het evangelie volgens Marcus hebben de begrippen 'zoon van David' en 'messias' een heel andere invulling gekregen. Jezus is als 'zoon van David' inderdaad koning, maar niet zoals aardse koningen die uit zijn op macht, maar een koning naar Gods maatstaven, vriendelijk en vol mededogen (dit beeld wordt voortgezet in Marcus 11:1-11, waar Jezus als de nederige koning van Zacharia 9:9 op een ezel Jeruzalem binnenrijdt). Als Jezus aan Bartimeüs vraagt wat zijn verzoek is – 'Wat wilt u dat ik voor u doe?' (10:51), zijn dat dezelfde woorden als die gericht aan Johannes en Jakobus in 10:36. Het verschil tussen beide verzoeken is groot. Uit het eerste blijkt een verkeerd beeld van Jezus' messiasschap, uit dat van Bartimeüs blijkt een juist beeld ervan. Het verhaal van Bartimeüs laat een cruciaal aspect van Jezus' messiasschap zien: zijn medelijden met de zwakke en zieke. De hoogste koning ziet om naar de laagste mensen.

(3) Het genezingsverhaal als een verhaal over navolging

De laatste woorden van het verhaal zijn opvallend. Bartimeüs gaat niet 'zijns weegs', zoals eerdere mensen die door Jezus genezen en heengezonden werden, maar hij volgt Jezus op zijn weg. Het genezingsverhaal bevat een motief van navolging. Dat wordt versterkt door andere details. Dat Jezus Bartimeüs bij zich 'roept', past hier goed bij. En ook Bartimeüs' reactie op die roep wordt soms op die manier uitgelegd: 'Hij gooide zijn mantel af, sprong op en ging naar Jezus'. Voor sommigen laat dit alleen zien hoezeer hij erop gebrand was zo snel mogelijk bij Jezus te komen. Anderen menen dat hier meeklinkt: het achterlaten van wat hoort bij je oude leven (1:18, 1:20, 10:28) om met Jezus mee te kunnen gaan. Een mantel was misschien het enige en zeker het kostbaarste bezit van deze blinde bedelaar. Hij gooit het weg en gaat naar Jezus. Bij Jezus gekomen spreekt hij hem aan als 'rabboeni', wat 'meester, leraar' betekent. Hij stelt zich daarmee op als een leerling van Jezus. Zo eindigt de episode ook: 'hij volgde hem op zijn weg'. Bartimeüs wordt getypeerd als een leerling van Jezus. Hij gaat niet 'zijns weegs', maar 'de weg die Jezus gaat'. Dat is, weet de lezer van Marcus, de weg van het lijden.

Zo staat Bartimeüs symbool voor het volgelingenchap: Jezus volgen op

zijn weg. Dat is de weg van elkaar dienen, de minst belangrijke willen zijn, bereid zijn de beker te drinken die Jezus drinkt, het volgen van zijn voorbeeld en delen in zijn lot. Bartimeüs fungeert als tegenvoorbeeld van de twaalf leerlingen. Zij begrijpen het nog niet en kunnen Jezus maar moeilijk volgen op zijn weg. Als een refrein in het evangelie keert steeds terug dat een verkeerd beeld van Jezus' messiasschap en zijn werk leidt tot verkeerde verwachtingen, verkeerde verzoeken, en een tekortschietend volgelingschap.² Bartimeüs daarentegen licht hier de sluier van Jezus' ware messiasschap: Jezus is de 'zoon van David', de ware grote koning die oog heeft voor de geringe en verachte mens. Zijn weg naar Jeruzalem voert niet naar de macht, maar naar zijn lijden, sterven en opstanding, in gehoorzaamheid aan Gods plan.

Het is zinvol om de oppervlaktebetekenis en de onderliggende betekenis van dit verhaal goed van elkaar te onderscheiden. De vraag 'Waarom wordt Bartimeüs verder niet meer genoemd in het verhaal?' haalt die twee door elkaar. Het gaat om een 'eenmalig optreden' in het grote verhaal, op het eerste gezicht een genezingsverhaal, dat onder de oppervlakte een les voor de hoorders en lezers biedt, een les die in verband staat met het evangelie als geheel.

Vertaalaantekeningen bij Marcus 10:46-52 in De Nieuwe Bijbelvertaling staan op www.voederbak.nl. Voor meer informatie over de Nationale Bijbelzondag, zie www.bijbelgenootschap.nl.

Noten

- 1 Verder wordt Jairus genoemd in Marcus 5:22, die echter niet zelf wordt genezen; en een bezetene noemt zijn naam, 'Legioen', in Marcus 5:9.
- 2 Zie bijv. Marcus 6:35-37, 8:4, 8:14-21, 8:32-33, 9:18, 9:28-29, 9:34, 9:38-40, 10:13-14, 10:28-30, 10:35-37, 14:32-42, 14:66-72.

Geraadpleegde literatuur

Adela Yarbro Collins, *Mark. A Commentary* (Hermeneia), Minneapolis 2007.

Marinus de Jonge, *Christologie in context: Jezus in de ogen van zijn eerste volgelingen*, Maarssen 1992.

Hendrika Nicole Roskam, *The purpose of the gospel of Mark in its historical and social context* (Novum Testamentum 114), Leiden 2004.

Christopher M. Tuckett, *Christology and the New Testament: Jesus and his earliest followers*, Edinburgh 2001.

Dr. M.J. de Jong is als nieuwtestamenticus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Uitgelezen: bijbeluitgaven in de NBG-bibliotheek (14)

De bijbel van Willem Vorsterman

Anne Jaap van den Berg en Boukje Thijs

Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft de beschikking over een bibliotheek, waarin een ruime collectie bijbels opgenomen is. Deze collectie bestaat uit bijbels in het Nederlands en in verschillende andere talen. Prioriteit in de collectievorming hebben de Nederlandstalige bijbels. De collectie bevat ook een behoorlijke hoeveelheid prentbijbels en geïllustreerde bijbels. Wat betreft de niet-Nederlandse talen zijn de voornaamste edities van de Europese landen en verschillende uitgaven uit andere werelddelen voorhanden, waaronder een grote verzameling Indonesische uitgaven. In deze rubriek zal telkens een interessante bijbeluitgave uit de bibliotheek besproken worden. Dat kan een bijzondere oude bijbel zijn, een prentbijbel of een meer moderne bijbel die speciale toelichting verdient. De bijbeluitgave die nu in deze rubriek aan de orde komt, is de Vorstermanbijbel uit 1528.

Van de zestiende-eeuwse bijbels die na het Nieuwe Testament van Luther uitgebracht zijn, neemt de bijbel van de drukker Willem Vorsterman een bijzondere plaats in. Vorsterman, die in Zaltbommel geboren was, begon zijn uitgeefactiviteiten in Antwerpen omstreeks 1504 en groeide uit tot een van de grootste drukkers. Hij wilde met zijn uitgaven een breed publiek bereiken en gaf daarom diverse boeken uit op godsdienstig en historisch terrein, maar ook proza, schoolboeken, almanakken, devotiewerken en een muziekboek. Dat Vorsterman een uiteenlopend publiek wilde bedienen, blijkt wel uit het drukken van zowel de pauselijke bul tegen Luther in 1520 als zes Deense Luthervertalingen in 1531.

Bijbeledities

Vorsterman heeft ten minste negentien bijbeledities uitgegeven, waaronder Franse, Latijnse, Deense en Nederlandse waarvan hij er dertien uitgaf. In 1528 verscheen zijn eerste complete Nederlandse bijbel, een zeer goed verzorgde uitgave in folioformaat met prachtige houtsneden van Jan Swart en Lucas van Leyden.

Titelpagina Vorstermanbijbel uit: *De Bibel. Tgeheel Oude ende Nieuwe Testament met grooter naetsticheyt na den Latijnschen text gecorrigheert [...]*, Antwerpen 1528-1531.

Linksonder de kardinaalshoed en het wapen van Francisco Ximenes, in het midden het wapen van Antwerpen en rechts de eenhoorn, het drukkersmerk van Vorsterman.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Van deze eerste complete bijbel verschenen verschillende oplagen die in details – met name in de titelbeschrijving – van elkaar afwijken. In 1531 verscheen weer een complete bijbeluitgave, waarvan het Oude Testament nagenoeg gelijk was aan de editie van 1528. De tekst was geheel nagedrukt van de editie van 1528; zelfs in het colofon is de datum 27 oktober 1528 nagezet. Het Nieuwe Testament van deze editie verschilde echter met dat van de bijbel uit 1528. De titel van Vorstermans bijbel luidt *De Bibel. Tgeheele Oude ende Nieuwe Testament met grooter naersticheyt na den Latijnschen text gecorrigeert, ende opten cant des boecks die alteratie der hebreusche veranderinge, naerder hebreuscher waerheyt der boecken die int hebreus zijn, ende die griesce der boecken die int griecs zijn ende dinhout voor die capittelen gestelt. Met schoonen figuren ghedruckt ende naerstelijck weder oversien. Cum Gratia et Privilegio*. Dat deze titel op een enkel onderdeel afwijkt van die van de andere edities is onder andere te zien aan het gebruik van een andere schrijfwijze, bijvoorbeeld *De Bibel ...*, *die Bible...* en aan de duidelijke drukfout in *griesce*, dat in andere exemplaren *griescce* is. Ook is er een klein verschil te zien in de plaats van de afbeeldingen op de fraai geïllustreerde titelpagina; de afbeelding van Ezechiël is verwisseld met die van Jesaja.

De uitgave begint met een verklaring van de ‘wethouderen der stadt van Antwerpen’ waarin Vorsterman octrooi wordt verleend deze bijbel uit te geven; het is anderen voor een periode van drie jaar niet toegestaan een Nederlandse bijbel te drukken ‘na dexemplar des voorseyde Willems’, op straffe van een boete van driehonderd Carolusguldens. Consent voor deze uitgave was verleend door Niclaes Coppijn, deken van de St. Pieterskerk te Leuven en kanselier van de daar gevestigde universiteit, en door Claese van Lijre, de schout van Antwerpen. In deze verklaring wordt nog vermeld dat Vorsterman voor het vervaardigen van deze bijbel ‘gheleerde ende ghetrouwe oversetters ende interpretatuers, inder Hebreuwscher, Griecscher ende Latijnscher talen, gheleert ende expert zijnde’ ingezet heeft. Zij zullen de tekst ‘ghetrouwelijc doen collationeren, oversien, ende corrigeren’.

Herkomst tekst

De titelbeschrijving wekt de indruk dat we van doen hebben met een vertaling uit de *Vulgata*, dus met een goed rechtzinnige kerkelijke vertaling. Wel zijn in de kantlijn varianten – ‘alterationen’ – geplaatst waarover in de proloog gezegd wordt dat ze letterlijk vertaald zijn uit de Hebreeuwse grondtekst. Hierbij wordt opgemerkt dat men dit niet gedaan heeft om de Vulgaattekst te kritiseren, maar opdat de lezer ‘daer clarder verstant uut mocht hebben, ende niet om eenighe nieuwe opinien te genereren’. In de proloog geven de bewerkers, de ‘correctuers’ van deze bijbel – het

is onbekend wie dat zijn – aan hoe zij te werk zijn gegaan. Zij merken op dat de *Vulgata* de brontekst geweest is. In de marge hebben zij varianten aangegeven uit het Hebreeuws. De correcteurs stellen dat dit nodig was bij die tekstplaatsen waar men door de eigenheid van het Hebreeuws gedwongen werd tot een wat vrijere weergave van de tekst. Ze merkten daarover op dat zij ‘soms den sin vander Latijnscher translatie meer onderhouden, dan die woorden. Want elcke tale heeft haer proprieteyten ende eyghentheden yet uut te spreken, die welcke men in ander talen, soo wel niet uitgesproken en mach, dwelcke zeer gheschiet, in die hebreusche tale, in die welcke bi na alle die boecken des ouden testaments ghescreven zijn’. Door het plaatsen van de alternatieve teksten ging men dus op een wetenschappelijk verantwoorde wijze te werk. Men kon immers zien wat de oorspronkelijke tekst weergaf. Voor deze aantekeningen in de marge, zo vermeldt de proloog, had men gebruik gemaakt van de Complutensische polyglot, een beroemde door de paus goedgekeurde bijbeluitgave die in 1522 te Alcalà was verschenen en gemaakt was door een aantal geleerden onder leiding van kardinaal Francisco Ximenes, aartsbisschop van Toledo en als zodanig de hoogste Spaanse geestelijke. Het is dan ook geen toeval dat zijn wapen en kardinaalshoed op de titelpagina een prominente plaats innemen. Verder in de proloog wordt echter opgemerkt dat men een Nederlandse vertaling gebruikt heeft die ‘in die duytsche tale meer ghevolcht hadde die hebreusche lettere die ons bevolen was naerder latijnsche lettere te corrigeren’, wat toch de indruk wekt dat men voor de bewerking een Nederlandse tekst als basis heeft genomen. Er wordt ook aandacht geschonken aan het gebruik van het Nederlands, waarover men opmerkt dat, omdat ‘die duytsche tale, soo menigerley is als Brabants, Vlaems, Gulics, Cleefs, Gelders, etcetera so salmen somtijts vinden, dat woort wille, voor sal, ende met voor tot Moysen, etcetera dat wi nochtans niet gherne ghedaen en hebben, ende somighe des gelijcke woorden, om dat in onse Brabantsche tale niet gemeyn en is’. Men heeft dus gepoogd in de taal het Brabants te volgen, dat door hen kennelijk als standaard werd beschouwd. Zo is inderdaad in deze vertaling *wil* door *sal* vervangen; in een aantal gevallen is, waar *spreken* gevolgd wordt door *tot* of *met*, in de Vorstermanbijbel *met* door *tot* vervangen.

De correcteurs merken op dat zij niet uit vooringenomenheid of hoogmoed hun werk zijn begonnen, maar veeleer ‘dat eenyegelijc mercken mach, hoe Godt zijn schaepkens voedende is, in die weyde der heylicher schrift, om die te spisen inden ewighen leven’.

Uit nader onderzoek wordt duidelijk dat er door de bewerkers geen gebruik gemaakt is van de Complutensische polyglot, noch van een andere Hebreeuwse tekstuitgave. In een artikel over de Vorstermanbijbel heeft de kerkhistoricus C. Augustijn onderzocht hoe deze bijbel tot stand

is gekomen en welke tekst of afzonderlijke teksten door de bewerkers gebruikt zijn. Tekstvergelijking laat zien dat de bijbeltekst grote overeenkomsten vertoont met de Liesveltbijbel uit 1526, die teruggaat op de Lutherbijbel. In de Vorstermanbijbel hebben de bewerkers bij bepaalde passages, waar de *Vulgata* afweek van de Liesvelttekst, een vertaling uit de *Vulgata* gegeven. De tekst uit Liesvelt werd vervolgens in de marge geplaatst. De in de proloog vermelde methode werd dus wel gevolgd. Men heeft zich echter zeker niet geheel en al gebaseerd op de tekst van Van Liesvelt. Daarnaast is veelvuldig gebruik gemaakt van de uitgave van het Oude Testament van Hans van Ruremund, die in vier delen is verschenen in 1525. Zijn tekst biedt vertalingen uit Luther, de *Vulgata* en de Delftse bijbel uit 1477, die op zijn beurt weer vertaald was uit de *Vulgata*. Zo heeft dus ook de Delftse bijbel, zij het indirect, invloed gehad op de Vorstermanbijbel. Daarnaast hebben de bewerkers zelfstandig de *Vulgata* gebruikt; zo geven Van Liesvelt en Hans van Ruremund beide in Deuteronomium 24:8 ‘die priesteren die Levieten’, terwijl Vorsterman ‘die priesteren van der Levieten geslachte’ direct heeft vertaald uit de *Vulgata* dat ‘sacerdotes levitici generis’ geeft. In zijn artikel geeft Augustijn meer voorbeelden.

Jan Swart, Jona onder de wonderboom, uit: *De Bibel. Tgeheele Oude ende Nieuwe Testament met grooter naersticheyt na den Latijnschen text gecorrigeert* [...], Antwerpen 1528-1531.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Naast de vertalingen van Van Liesvelt en Ruremund is bij de weergave van de profeten, zowel in de tekst als in de aantekeningen, invloed waarneembaar van nóg een vertaling: de in 1527 te Worms verschenen profetenvertaling – *Alle Propheten nach Hebraischer Sprach verteütscht* – van de dopers Hans Denck en Ludwig Hätzer, de eerste Duitse vertaling van de profeten direct uit het Hebreeuws. Voor de samenstellers van de Vorstermanbijbel was ook bij de vertaling van de profeten de Liesvelttekst het uitgangspunt, die gecorrigeerd werd aan de hand van de Wormser profetenvertaling.

Voor het Nieuwe Testament gingen de bewerkers eenvoudiger te werk. Daarvoor maakten zij gebruik van één teksteditie, die zij bijna geheel volgden. De tekst van het Nieuwe Testament uit 1528 gaat terug op de uitgave van Christoffel van Ruremund uit 1526, waarin een vertaling gegeven wordt van Luthers Nieuwe Testament uit 1522. Het Nieuwe Testament uit 1531 is ontleend aan een editie van Vorsterman uit 1530, die gebaseerd is op het Nieuwe Testament van Michiel Hillen van Hoochstraten uit 1527. Deze Antwerpse uitgave gaat terug op de vertaling van Erasmus' Nieuwe Testament in het Nederlands uit 1524. De bewerker van de tekst heeft de vertaling vereenvoudigd. Op een aantal plaatsen heeft hij de Erasmustekst vervangen door de kanttekeningen in de marge uit de *Vulgata* en heeft hij gedeelten die Erasmus meer heeft dan de Latijnse vertaling, geschrapt. Bovendien is op enkele plaatsen de Erasmustekst door de vertaling uit de *Vulgata* vervangen.

Epiloog

Duidelijk is dat de bijbel van Vorsterman zeker geen degelijke kerkelijke vertaling uit de *Vulgata* was, hoewel hij op de titelpagina – niet alleen in de tekst, maar ook door de afbeelding van de hoed van kardinaal Ximenes – en in de proloog wel die indruk wilde wekken. Deze vertaling, waarvan zeven herdrukken verschenen, werd met name gelezen door een middengroep die zich wel aangetrokken voelde door het nieuwe op godsdienstig gebied, maar liever niet onder verdenking van ketterij wilde komen. En daarvoor was deze bijbel, in schijn rechtzinnig katholiek, maar in werkelijkheid geheel anders, zeer geschikt. Overigens is ook deze bijbel nooit door de kerkelijke overheid officieel erkend.

De bibliotheek van het NBG bezit een zeer fraai exemplaar van deze bijbel uit 1531. Behalve de houtsneden bevat dit exemplaar ook nog de enige kaart – een afbeelding van de woestijnreis – die oorspronkelijk opgenomen was in de Vorstermanbijbels. Tevens bezit de bibliotheek drie delen van het voor deze uitgave gebruikte Oude Testament van Hans van Ruremund uit 1525.

De Vorstermanbijbel zal volgend jaar met een transcriptie op de website www.bijbelsdigitaal.nl verschijnen, waardoor nader onderzoek naar de tekst en tekstvergelijkingen voor velen makkelijker wordt dan nu het geval is.

Geraadpleegde literatuur

C. Augustijn, 'De Vorstermanbijbel van 1528' in: M.J.M. de Haan e.a. (red.), *In navolging. Een bundel studies aangeboden aan C.C. de Bruin bij zijn afscheid als hoogleraar te Leiden*, Leiden 1975, 78-94.

C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers. Nederlandse bijbelvertalingen vanaf de Reformatie tot 1637*, bewerkt door F.G.M. Broeyer, Haarlem-Brussel 1993.

A.A. den Hollander, *De Nederlandse bijbelvertalingen 1522-1545*, Nieuwkoop 1997.

Dr. A.J. van den Berg is bibliothecaris van het Nederlands Bijbelgenootschap;
dr. B. Thijs is fondsredacteur bij Boom Uitgevers.

Studiebijbel in perspectief vol informatie

Klaas van der Kamp

Er komt binnenkort een nieuwe studiebijbel op de markt: de *Studiebijbel in perspectief*. Deze uitgave kwam tot stand met de hulp van vele Nederlandse theologen. Ook is er veel gebruik gemaakt van internationaal materiaal van Engelse en Franse oorsprong.

De nieuwe studiebijbel is bedoeld voor mensen die zich graag verder willen verdiepen in de Bijbel. De uitgave bevat de canonieke bijbelboeken. Deze bijbelboeken zijn in gebruik bij de meeste protestantse en evangelische kerken.

Naast bijbeltekst bevat de *Studiebijbel in perspectief* toelichtingen, die van oorsprong uit Engelse en Franse studiebijbels komen. Dit materiaal is vertaald en door Nederlandse deskundigen meegelezen en waar nodig aangevuld en in lijn gebracht met de manier waarop de Bijbel aan orthodoxe instellingen centraal staat. H.G.L. Peels van de Theologische Universiteit in Apeldoorn heeft de hoofdredactie gevoerd over het Oude Testament. P.H.R. van Houwelingen van de Theologische Universiteit in Kampen (Broederweg) was de hoofdredacteur voor het Nieuwe Testament.

Uitgangspunten

Uitgangspunt voor de studiebijbel is dat het Oude en het Nieuwe Testament, bij alle verschil, inhoudelijk een geestelijke eenheid vormen. Kennis van het ene bijbelgedeelte kan licht werpen op het verstaan van een ander deel. Hierachter ligt de overtuiging dat het dezelfde God is die zich via verschillende schrijvers en in verschillende tijden bekend maakt en een relatie zoekt met mensen. De situatie waarin de teksten zijn ontstaan wisselt. Tegelijk is het mogelijk om basislijnen binnen de ene canon van Oude en Nieuwe Testament te trekken. Dit uitgangspunt is bepalend voor het karakter van de *Studiebijbel in perspectief*.

Er is ruimte om de persoon van Jezus Christus in de contouren van het Oude Testament te herkennen. En er is het besef dat het lezen van de bijbel niet alleen een taalkundige inspanning vraagt, maar ook een geloofsperspectief. De studiebijbel neemt de overtuiging van de lezer serieus, zonder belerend te worden. Men doet de oorspronkelijke situatie

recht en trekt ook theologische lijnen door het geheel. ‘De bijbel is een oud boek, maar nog altijd van betekenis voor mensen van tegenwoordig,’ zegt Van Houwelingen desgevraagd. ‘Wij worden door die eeuwenoude woorden aangesproken. Laat daarom de bijbeluitleg congeniaal zijn met de tekst. Dat houdt in: niet te werk gaan vanuit kritische distantie maar vanuit geestelijke verbondenheid. Ook als het lezen van de bijbel soms vragen oproept, blijft het toch een geloofsboek. Meewerken aan een studiebijbel die is opgezet vanuit dat perspectief was de moeite waard.’

Indeling van de studiebijbel

De *Studiebijbel in perspectief* biedt de lezer vijf onderdelen als heldere toegang tot de Bijbel. De uitgave bevat allereerst de bijbeltekst van *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV). De bijbeltekst wordt aangevuld – een tweede onderdeel – met verklaringen van moeilijk te begrijpen verzen. Vervolgens, als derde onderdeel, zijn er uitvoeriger toelichtingen bij perikopen en bij bijbelboeken. Ieder bijbelboek is voorzien van een inleiding, met daarin aandacht voor de historische context en voor heilshistorische lijnen. In de vierde plaats zijn er artikelen over kernthema’s die door de hele Bijbel heen een rol spelen. En tenslotte zijn er dwarsverwijzingen, die de lezer uitnodigen om zelf verder te bladeren in de Bijbel en zo de lijnen te ontdekken.

Voorbeeld

Matteüs 1 heeft in de *Studiebijbel in perspectief* meer dan 125 dwarsverwijzingen; teksten die op de één of andere manier een soortgelijke inhoud weergeven. In vers 21 komen we bijvoorbeeld de naamgeving tegen van het kind Jezus. De tekstverwijzingen geven drie parallelle plaatsen in de Bijbel waar de naam zijn inhoud aan ontleent: de persoon van Jozua, de zoon van Nun, in het Oude Testament (Numeri 13:16), de engel die Maria de opdracht geeft haar kind Jezus te noemen (Lucas 1:31) en het moment van besnijdenis als Jezus daadwerkelijk zijn naam krijgt (Lucas 2:21). Onder de tekst zijn aantekeningen bij bijbelverzen aangebracht. Bij het tweede gedeelte van Matteüs 1, wordt uitleg gegeven over de praktijk van verloven in het oude Israël, over de rechtschapenheid van Jozef, over de rol die de engel speelt, over de naam Jezus en de naam Heer, over het begrip ‘maagd’ en over de gehoorzaamheid van Jozef. In de kanttekeningen verneemt de lezer op die manier dat het in Israël niet ongebruikelijk is dat verloofden samen optrekken, al zullen ze nog geen gemeenschap hebben; dat men privé kan scheiden mits er twee getuigen aanwezig zijn; dat de engel een centrale rol speelt in het begin en in het einde van het evangelie volgens Matteüs; dat de naam ‘Jezus’ staat voor ‘de Eeuwige is (of brengt) het heil’.

De lezer krijgt veel extra informatie bij de bijbeltekst. De bijbel leent zich daarmee voor studie van afzonderlijke perikopen. Er zijn altijd wel aantekeningen die een toelichting geven op het begrip van zo'n perikoop. De lezer wordt op weg geholpen om toegang te krijgen tot de, soms weerbarstige, inhoud van de Bijbel.

De lezer die zich nog verder wil verdiepen, krijgt daartoe ook de kans. Want naast de aantekeningen is er ook een uitvoerige beschrijving van de auteur Matteüs, van de datering van het evangelie en de structuur van het evangelie. Het eigene van het evangelie volgens Matteüs wordt beschreven. En wie in één oogopslag geïnformeerd wil zijn, kan de overzichten raadplegen, de kaders met de chronologie en de kaartjes van Jeruzalem, Israël of wat dan ook maar aan de orde is voor een juist begrip. Lezers kunnen de studiebijbel gebruiken voor persoonlijke bezinning, voor bijbelstudie, als vraagbaak bij een studie of leerhuis en als hulpmiddel in het onderwijs.

Aanleiding

In Nederland is in 2004 de NBV verschenen. De bijbel stond op de bestsellerlijsten van boeken. Er was veel aandacht in de media. Er werden veel bijbels verkocht. En dat in een tijd van secularisatie. Tegelijk was er behoefte aan uitgaven die toelichting zouden geven bij de soms ingewikkelde tekst. Het Nederlands Bijbelgenootschap heeft vanaf het begin gezocht naar mogelijkheden om aan die behoefte te voldoen. Er zijn diverse uitgaven gerealiseerd voor specifieke doelgroepen, zoals bijvoorbeeld de Jongerenbijbel en de NBV-studiebijbel. In dat palet van uitgaven past ook deze studiebijbel. Een studiebijbel die de lijnen tussen Oude en Nieuwe Testament laat zien en die daarbij duidelijk maakt hoe het de ene God van Israël is, die zich in diverse tijden en verschillende bijbelboeken kenbaar maakt. De *Studiebijbel in perspectief* wil in die behoefte voorzien.

Er is in het buitenland gezocht naar materiaal dat gebruikt zou kunnen worden. Er werd een eerste selectie gemaakt van mogelijk geschikte bijbels. Een proefpanel van tien theologen met orthodox-theologische affiniteit las fragmenten uit de diverse Franse, Duitse en Amerikaanse bijbels. Zij hebben advies uitgebracht. Vanwege de grote hoeveelheid extra informatie die de Franse studiebijbel van Semeur (uitgave Excelsis) bood, kwam deze als beste uit de bus. Deze studiebijbel is als basis genomen voor de Nederlandse uitgave. Talloze onderdelen uit de Franse studiebijbel zijn vertaald. Vervolgens begon er een indringend proces van correctie en aanvulling, zodat de uitgave een duidelijke bedding kon krijgen in het Nederlandse taalgebied. Begrippen en zinsopbouw moesten herkenbaar

zijn in het Nederlands. En om de Nederlandse theologie ruimte te bieden werden tientallen Nederlandstalige theologen benaderd om een bijdrage te leveren zodat de basistekst verder kon worden ingevuld. Na zo'n vijf jaar werk heeft dat geresulteerd in de uitgave die eind 2009 verschijnt.

Medewerkers

Er is een redactieraad gevormd, die kritisch heeft meegedacht over inhoud en opzet van de studiebijbel. De redactieraad heeft het theologisch en ideologisch kader van de *Studiebijbel in perspectief* gecontroleerd. De groep heeft concreet de lijnen uitgezet om te komen tot een voor de doelgroep herkenbare en verantwoorde uitgave. Het gaat om lezers die de bijbel als bron van hun geloof lezen.

De redactieraad bestaat uit mensen met diverse kerkelijke achtergronden, variërend van orthodox-protestants tot meer evangelisch. Zij hebben een beslissende stem gehad bij het checken en corrigeren van de theologische hoofdlijnen. Vooral bij de behandeling van de Pentateuch en bij de historische situering van Paulus' brieven is aan formuleringen gesleuteld. De hoofdredacteuren Peels en Van Houwelingen hebben in voorkomende gevallen het voortouw genomen om tot een verantwoord resultaat te komen.

Verder hebben nog vele tientallen mensen hun medewerking verleend aan deze uitgave. Er is een groep gevormd van mensen die, passend bij de studiebijbel, een theologische lijn hebben getrokken voor een concreet thema. Het gaat steevast om Nederlandstalige auteurs, die de vragen kennen zoals ze spelen in de Nederlandse en Belgische context. Ze hebben thema's uitgewerkt als heiliging, lofprijzing, mensbeeld.

Tien vertalers hebben het Franse materiaal overgezet naar het Nederlands. Vervolgens hebben tien theologen de tekst opnieuw onder de loep genomen op theologische consistentie en aansluiting bij de NBV. Nog eens vijf correctoren hebben de tekst beoordeeld op de natuurlijkheid van het Nederlands.

Een groep van zeven mensen heeft vervolgens de dwarsverwijzingen in de tekst gecontroleerd en aangepast aan het Nederlandse vocabulaire. De *Studiebijbel in perspectief* bevat heel veel tekstverwijzingen bij de afzonderlijke verzen. Mensen die aan bijbelstudie doen, kunnen de dwarsverwijzingen gebruiken om dieper op een thema door te gaan. Al die tekstverwijzingen zijn aangepast aan de NBV. Diverse studenten hebben daar een bijdrage aan geleverd.

Lay-out

De *Studiebijbel in perspectief* bevat meer dan 2400 pagina's met bijbeltekst

Voorbeeldpagina uit Studiebijbel in perspectief, Matteüs 17-18 met aantekeningen

Foto: Jongbloed

en opmerkingen bij diverse verzen. De lay-out in twee kleuren maakt het geheel toegankelijk. In het voorbeeld is te zien dat er niet alleen veel informatie wordt gegeven, maar dat de tekst er ook aantrekkelijk uitziet.

Citaten van auteurs

Zoals gezegd hebben diverse Nederlandse auteurs artikelen geschreven

voor de studiebijbel, waarin ze lijnen trekken die door de bijbel heen herkenbaar zijn. Hieronder volgen een paar citaten om een indruk te geven.

‘We moeten de beelden van de grote Toekomst bekijken zoals we Rembrandts ‘Nachtwacht’ bezien. We concentreren ons dan niet op de structuur van het linnen of op allerlei details van het penseelgebruik, maar laten het geheel op ons inwerken om zo een impressie te krijgen van het machtige kunstwerk. De dogmaticus kan hier slechts stamelen en doet graag een stap terug om de dichter aan het woord te laten.’ (J. Hoek in het artikel over de eschatologie.)

‘Wie de heilsgeschiedenis in dwarsdoorsnede overziet, merkt een dubbele beweging op: toenemende versmalling in het Oude Testament en toenemende verbreding in het Nieuwe Testament – met als ‘kruispunt’ de persoon en het werk van Jezus Christus.’ (H.G.L. Peels in het artikel over de heilsgeschiedenis.)

‘De Heilige Geest is niet slechts toevallig in de buurt als een passieve toeschouwer. De loop van het gebeuren is juist aan zijn aanwezigheid te wijten.’ (G. Vleugels in het artikel over de Heilige Geest.)

‘Messias, Zoon van God, Profeet, Knecht (en je zou nog meer kunnen noemen) – al die lijnen uit het Oude Testament vallen samen in de persoon van Jezus Christus. Het zijn allemaal facetten die de ogen openen voor wat de apostel Paulus noemt: de heerlijkheid van de messias/Christus (2 Korintiërs 3:7-4:6).’ (W. Rose in het artikel over de Messiasverwachting.)

Unieke eigenschappen

De *Studiebijbel in perspectief* komt dit najaar op de markt. De studiebijbel zal dan officieel gepresenteerd worden tijdens een studiemiddag in de Theologische Universiteit te Apeldoorn. De uitgave kan als volgt getypeerd worden:

- complete tekst van *De Nieuwe Bijbelvertaling*
- algemene inleidingen op het Oude en het Nieuwe Testament
- commentaar bij moeilijke verzen
- bespreking van heilshistorische thema's (door Nederlandse theologen)
- omvangrijk overzicht met tekstverwijzingen
- uitvoerig lexicon geschikt als naslagwerk
- verduidelijkend kaartenmateriaal
- aandacht voor verbindingslijnen binnen het geheel van de Bijbel

Mensen die de studiebijbel kopen, vinden daarin een boekenlegger. Op de boekenlegger staat een code, waarmee men zich als eigenaar van de studiebijbel gratis kan aanmelden via www.bijbelinperspectief.nl. Vervolgens hebben zij toegang tot duizend foto's die als illustratie dienen bij de bijbel. De foto's laten iets zien van het land Israël en de omliggende landen. De illustraties hebben een lage resolutie. Dat maakt ze geschikt om te gebruiken bij een presentatie voor een groep. Voor verdere verwerking in andere uitgaven zijn ze niet bedoeld.

Drs. ing. K. van der Kamp is als uitgever betrokken bij de totstandkoming van de *Studiebijbel in perspectief*.

Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster (8)

Jaap van Dorp, Matthijs de Jong en Clazien Verheul

Elke nieuwe bijbelvertaling verschilt van haar voorgangers. De verschillen kunnen zijn ontstaan doordat het taalgebruik in de vertaling gemoderniseerd of aan een bepaald niveau aangepast is. De vertalers kunnen ook veranderde exegetische inzichten hebben verwerkt. Of ze gebruikten bij het vertaalwerk een methode die nog niet eerder werd toegepast. In de serie *Vertaalaantekeningen bij het oecumenisch leesrooster* worden vertaalbeslissingen in *De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV)* besproken vanuit de bijbelwetenschap, de vertaalwetenschap en de neerlandistiek. De behandelde teksten zijn ontleend aan het oecumenisch leesrooster van de Raad van Kerken in Nederland. De serie vormt een aanvulling op de vertaalaantekeningen bij de NBV die te vinden zijn op de website www.voederbak.nl. In deze achtste aflevering komen vertaalaantekeningen bij Deuteronomium, Marcus en Sefanja aan de orde. Uit die bijbelboeken wordt gelezen op 11 en 25 oktober en 22 november.

Algemene kwijtschelding in ‘elk zevende jaar’: Deuteronomium 15:1-11 (11 oktober)

Deuteronomium 15:1 luidt in de NBV: ‘Elk zevende jaar (*miqqeets sjèva* ‘*sjanjem*) moet u algemene kwijtschelding verlenen.’ Deze weergave verschilt van een aantal andere bijbelvertalingen. In plaats van ‘Elk zevende jaar’ staat er in de *Statenvertaling* (SV) ‘Ten einde van zeven jaren’, en de *NBG-vertaling 1951* (NBG-1951) sluit daarbij aan met ‘Na verloop van zeven jaar’. De *Willibrordvertaling* (WV) heeft ‘Om de zeven jaar’. Uit de kanttekeningen bij Deuteronomium 15 blijkt dat het voor de Statenvertalers niet duidelijk was hoe zij *miqqeets sjèva* ‘*sjanjem*’ precies moesten opvatten. Ze merkten daarin op dat ‘ten einde van zeven jaren’ betekent: in het laatste jaar van alle zeven jaren. Het woordje *miqqeets* kan letterlijk ‘aan het einde van, na verloop van’ beteken. Maar het wordt in tijdsbepalingen ook gebruikt om aan te geven dat een gebeurtenis op

een bepaalde dag of in een bepaald jaar plaatsvindt, of zelfs aan het begin daarvan.

Volgens C.J. Labuschagne moet in Deuteronomium 15:1 specifiek ‘aan het eind van het jaar’ bedoeld zijn. De woorden *miqqeets sjèva* ‘*sjaniem*’ wijzen volgens hem op die tijd in het jaar waarin het werk in de landbouw ten einde loopt. Zo wordt in Deuteronomium 31:10 *miqqeets sjèva* ‘*sjaniem*’ in verband gebracht met het Loofhuttenfeest, dat gevierd werd na het binnenhalen van de laatste oogst. Het einde van het jaar bood normaliter een goede gelegenheid om schulden te vereffen.

In Deuteronomium 15:1 gaat het over een regeling die volgens voorschrift elk zevende jaar zou moeten worden toegepast. De NBV en de WV bieden wat dat betreft een correcte weergave van het Hebreeuws. Daarbij is het moment van kwijtschelding niet nader bepaald. In de interpretatie van Labuschagne krijgt de kwijtschelding wel een specifiek temporeel accent. Ze vindt namelijk plaats aan het einde van het jaar. De kwijtschelding markeert zo de overgang van het oude jaar naar het nieuwe, van het met schuld belaste verleden naar een schuldenvrije toekomst.

Uit de woorden ‘algemene kwijtschelding (*sjemittah*)’ zou ten onrechte kunnen worden afgeleid dat deze vooral sociale regeling betrekking had op *alle* gevallen waarin iemand van een ander iets had geleend. In de NBV-studiebijbel vindt men een toelichting op deze regeling. Daarin wordt duidelijk dat Deuteronomium 15 een agrarische samenleving veronderstelt. Het gebruik om een stuk land elk zevende jaar braak te laten liggen (zie Exodus 23:10-11) is in Deuteronomium toegepast op schuldaangelegenheden. Oorspronkelijk is de *sjemittah*-regeling bedoeld voor mensen die in noodgevallen iets van een ander hadden moeten lenen. Een lening kon bestaan uit graan (voor voedsel of om het land opnieuw in te zaaien). Door schulden kwijt te schelden konden degenen die tegenslag hadden gehad in leven blijven en hun economische zelfstandigheid enigszins behouden. Toen veel later de commercie een steeds grotere rol in de economie begon te spelen en men ook leende om bijvoorbeeld bepaalde investeringen te kunnen doen, is de *sjemittah*-praktijk aangepast.

Volgens sommige uitleggers had men bij de zevenjaarlijkse *sjemittah* niet het bedrag van de schuld, maar het bij een lening gegeven onderpand op het oog. Het onderpand zou dan een stuk land of een waardevol voorwerp kunnen zijn (zie Deuteronomium 24:6, 10-13, 17). De uitvoering van het voorschrift van Deuteronomium 15 hield dan in dat het bedrag van de schuld bleef staan, terwijl het onderpand werd teruggegeven aan de oorspronkelijke eigenaar. Volgens deze opvatting zou het Hebreeuwse woord *masjsjeeh* in 15:2 niet ‘voorschot’ of ‘lening’ betekenen, maar

‘onderpand’. Deze laatste betekenis vindt men in de *Revised English Bible*: ‘everyone who holds a pledge shall return the pledge of the person indebted to him.’ Maar met de meeste vertalingen heeft de NBV gekozen voor de eerste betekenis: ‘elke schuldeiser moeten iedereen die iets van hem geleend heeft zijn schuld kwijtschelden.’

Geraadpleegde literatuur

- M. Wallenstein, ‘Some Lexical Material in the Judean Scrolls’ in: *Vetus Testamentum IV* (1954), 211-214, in het bijzonder 212-213.
S.R. Driver, *Deuteronomy*, International Critical Commentary, Edinburgh 1902 (derde druk), 174-180.
D.N. Freedman, *Anchor Bible Dictionary (volume 5)*, New York 1992, 858a-859b.
C.J. Labuschagne, *Deuteronomium (deel II)*, De Prediking van het Oude Testament, Nijkerk 1990, 79-84.

De kameel door ‘het oog van de naald’: Marcus 10:17-31 (11 oktober)

In Marcus 10:25 vertaalt de NBV ‘het is gemakkelijker voor een kameel om door het oog van een naald te gaan dan voor een rijke om het koninkrijk van God binnen te gaan’. Deze uitspraak brengt op hyperbolische wijze een onmogelijkheid tot uitdrukking. In het Palestina van de eerste eeuw was de kameel het grootste dier waarmee men in het dagelijks leven in aanraking kwam. Daartegenover staat het oog van een naald als kleinste denkbare opening. De vraag of een kameel door het oog van een naald past, is een absurditeit. Volgens de uitspraak in het evangelie is het nóg onmogelijker voor een rijke om binnen te gaan in het koninkrijk van God. Er zijn in de loop van de tijd diverse pogingen gedaan om deze uitspraak minder radicaal te maken. De meest populaire oplossing, bedacht in de middeleeuwen, luidt als volgt. Het ‘oog van de naald’ is de naam van een klein poortje in de stadspoort van Jeruzalem. Steden in de oudheid hadden dikwijls zo’n klein poortje (zo wordt althans beweerde) waardoor iemand die ‘na sluitingstijd’ bij de stadspoort arriveerde eventueel nog kon worden binnengelaten. Dit poortje was zo klein dat een kameel er weliswaar doorheen zou kunnen gaan, maar slechts met de grootste moeite. Hij zou van al zijn bezittingen ontdaan moeten worden en op zijn knieën – in nederigheid – naar binnen schuifelen. Zo ging een kameel door ‘het oog van de naald’.

Eén van de eerste auteurs bij wie deze uitleg te vinden is, is Thomas van Aquino, in een van zijn *glossa* bij Matteüs 19:24; hij noemt geen bron.¹ Van de middeleeuwen tot nu toe is deze uitleg zo vaak en zo gretig aanvaard, dat ze veelal doorgaat voor een feit. Toch is het een verzinsel. Nergens, noch in de *glossa* van Thomas, noch op de modernste websites, wordt

ook maar één aanwijzing gegeven die de bewering kan staven dat de stad Jeruzalem in de eerste eeuw überhaupt zo'n klein poortje in de poort had, laat staan dat dit poortje de naam 'oog van de naald' droeg. Het is gewoon een bedenkfel om Jezus' uitspraak minder radicaal te maken. Erasmus deed de suggestie al af als 'oudewijvenpraat'. Hij beklemtoonde dat men niet van iets dat in de tekst als een *onmogelijkheid* wordt gepresenteerd een *moeilijkheid* mag maken.² Dat de uitspraak in Marcus 10:25 inderdaad een onmogelijkheid tot uitdrukking brengt, blijkt evident uit de directe context. De leerlingen van Jezus reageren verbijsterd: 'Nu waren ze nog meer ontzet, en ze zeiden tegen elkaar: "Wie kan er dan nog gered worden?"' Jezus keek hen aan en zei: "Bij mensen is dat onmogelijk, maar niet bij God, want bij God is alles mogelijk." (Marcus 10:26-27; vgl. ook Matteüs 19:24-26, Lucas 18:24-27). De 'oplossing' van het oog van de naald als naam voor een poortje waardoor een kameel met moeite kon binnengaan, gaat dus lijnrecht in tegen de betekenis van de tekst.

Misschien dankt de suggestie van 'het kleine poortje' haar hardnekkige populariteit mede aan het feit dat in het Nederlands de uitdrukkingen 'door het oog van de naald' en 'door het oog van een naald kruipen' evenmin op een onmogelijkheid wijzen, maar juist op een ontsnapping, ternauwernood, uit een moeilijke situatie. Die uitdrukkingen zijn ontleend aan Marcus 10:25 (Matteüs 19:24 / Lucas 18:24), maar hebben een andere betekenis, die overeenstemt met de uitleg van 'het kleine poortje'.

Een andere suggestie die dikwijls opduikt bij deze uitspraak is om niet 'kameel' te lezen, maar 'scheepstouw' of 'kabel'. Dit zou de uitspraak enigszins ontdoen van zijn retorische en hyperbolische karakter, al blijft de strekking ervan hetzelfde. Immers, ook een scheepstouw kan niet door het oog van een naald. Het blijft een onmogelijkheid, al verliest de uitspraak zijn absurde karakter. 'Scheepstouw' en 'naald' zijn bovendien veel meer gelijksoortig dan 'kameel' en 'naald'. De uitspraak wordt dus 'normaler'. Een van de eerste uitleggers die voorstelt om het Griekse *kamêlos* op te vatten als 'scheepstouw' is Cyrillus van Alexandrië (5e eeuw); volgens hem heeft het woord *kamêlos* twee verschillende betekenissen, kameel en scheepstouw, en hij pleit voor de tweede betekenis. Dat er een Grieks woord *kamêlos*, vaker gespeld als *kamilos*, bestond dat 'scheepstouw' betekende, lijkt inderdaad te kloppen. Inderdaad duikt dat woord, *kamilos*, op als variant voor *kamêlos*, in enkele nieuwtestamentische handschriften, die echter van relatief late datum zijn (9e tot 12e eeuw). Dit is een kwestie met veel haken en ogen.³ Toch hoeft aan de uitkomst niet getwijfeld te worden: er staat in de Griekse tekst van de synoptische evangeliën oorspronkelijk *kamêlos*, en dat betekent daar 'kameel'. De suggestie om scheepstouw te lezen is te vergezocht; dat geldt niet alleen voor de suggestie

gebaseerd op het Grieks (*kamêlos/kamilos*), maar ook voor suggesties gebaseerd op een Arabische en Aramese afleiding.⁴ Daar komt bij dat het hyperbolische karakter van de uitspraak ook elders in de evangeliën wordt aangetroffen (bijv. de uitspraak over ‘de balk’ in het oog in Matteüs 7:3). In het evangelie volgens Matteüs komt bovendien de ‘kameel’ nogmaals voor, ook daar in een uitspraak met een hyperbolisch karakter (23:24 ‘die uit hun drank de muggen ziften, maar een kameel wegslikken’).⁵

De enige tegenwerping die men tegen de vertaling ‘kameel’ kan maken, is dat het misschien eigenlijk om een dromedaris gaat. Onderzoekers gaan ervan uit dat de ‘kameel’ die in Palestina leefde in de bijbelse tijden de *camelus dromedarius* is. Waar in de Bijbel sprake is van *gamal* (Hebreeuws) of *kamêlos* (Grieks) gaat het om de eenbultige ‘kameel’, die wij doorgaans als ‘dromedaris’ aanduiden. Maar aangezien de ‘kameel’ zozeer hoort bij de bijbelse setting en ons woord kameel (net als *camel*, *chameau*, *Kamel* in de buurtalen) zo duidelijk van het ‘bijbelse’ *gamal* / *kamêlos* is afgeleid, houden alle bijbelvertalingen het op ‘kameel’.

Noten

- 1 Uit: Thomas van Aquino, *Catena Aurea, in quatuor evangelia expositio in Matthaeum*, caput 19, lectio 6, glossa: Aliter dicitur, quia Hierosolymis quaedam porta erat, quae foramen acus dicebatur, per quam camelus, nisi deposito onere et flexis genibus, transire non poterat: per quod significatur, divites non posse transire viam arctam quae ducit ad vitam, nisi sordibus peccatorum et divitiis depositis, saltem non amando. (Bron www.corpusthomisticum.org.)
- 2 Uit: *Opera Omnia Desiderii Erasmi Roterodami. Recognita et Adnotatione Critica Instructa Notisque Illustrata. Ordinis Sexti Tomus Quintus* (red. P.F. Hovingh, Constantijn Huygens Instituut, 2000, 272): Nec est, quod hic *fabulas aniles* comminiscantur Hierosolymis fuisse portam cui nomen fuerit acus, aud quod *impossibile pro difficile* positum interpretentur.
- 3 Zo is er de complicatie dat door het verschijnsel *jotacisme* er vanaf zeker moment geen verschil meer te horen was tussen de woorden *kamêlos* en *kamilos*. Dat kan de latere tekstvariant *kamilos* in de hand hebben gewerkt. Zie C.C. Caragounis, *The Development of Greek and the New Testament*, Tübingen 2004, 533-535.
- 4 Het woord voor kameel is in diverse talen gebaseerd op dezelfde stam: *gamal* (Hebreeuws), *gamla* (Aramees), *kamêlos* (Grieks), *camelum* (Latijn), *jamal* (Arabisch). Er bestond daarnaast in verschillende talen een bijna gelijkkluidend woord, dat scheepstouw betekende: *kamilos* (Grieks) en *jummal* (Arabisch). Men heeft wel gesuggereerd dat dit laatste dan ook in het Aramees kan hebben bestaan als *gamla* (scheepstouw) en dat dit de oorspronkelijke betekenis zou zijn geweest van een oorspronkelijk Aramese uitspraak van Jezus. Dit is echter een lange en uiterst speculatieve omweg die uiteindelijk voert naar een suggestie die even

- onwaarschijnlijk is als de suggestie gebaseerd op het Griekse *kamêlos/kamilos*.
- 5 Een soortgelijke uitspraak over 'gaan door het oog van een naald' komt ook voor in de Talmoeed, daar met een olifant in plaats van een kameel. De Koran bevat in Sura 7 38/40 een uitspraak over een kameel door het oog van een naald. Deze uitspraak, gebaseerd op de bijbelse traditie, luidt 'Zij, die onze tekenen voor leugen verklaren (...) niet zullen voor hen de poorten van de hemel geopend worden (...) zolang niet een kameel gaat door het oog van een naald.' (Vertaling J.H. Kramers.) Verrassend genoeg voerden Arabische Koran-uitleggers eenzelfde discussie of hier het woord *jamal* 'kameel' dan wel *jummal* 'scheepstouw' gelezen zou moeten worden.

Geraadpleegde literatuur

W. Montgomery Watt, 'The Camel and the Needle's Eye' in: *Ex Orbe Religionum* 2 (FS Widengren; Leiden 1972), 155-158.

U. Luz, *Das Evangelium nach Matthäus III*, Evangelisch-Katholischer Kommentar, Neukirchen-Vluyn 1997.

Marcus 10:46-52 (25 oktober)

Zie het artikel 'De genezing van Bartimeüs (Marcus 10:46-52)' elders in dit nummer.

Proza of poëzie in de profetenboeken:

Sefanja 1:14-2:3 (22 november)

Sefanja 1:14-2:3 heeft in de NBV gedeeltelijk de vorm van poëzie en gedeeltelijk de vorm van proza. Deze afwisseling tussen proza en poëzie kenmerkt ook de rest van dit bijbelboek in de NBV. En dit geldt niet alleen voor Sefanja, maar voor bijna alle profetenboeken van het Oude Testament: stukken proza en stukken poëzie wisselen elkaar af.

Het Oude Testament bevat een aantal boeken die in een vorm van proza zijn geschreven (de verhalende boeken) en een aantal boeken die poëzie bevatten (de poëtische boeken); de profetenboeken nemen een tussenpositie in. Het ligt daarom voor de hand om de inhoud van deze boeken deels als proza en deels als poëzie weer te geven, zoals gedaan wordt in bijvoorbeeld de NBV, de *Groot Nieuws Bijbel* en de WV.

Hoe kan men bepalen of een betreffende passage nu het beste als proza of als poëzie kan worden weergegeven? Een Hebreeuwse tekst kan poëzie genoemd worden als hij aan bepaalde vormkenmerken voldoet: het belangrijkste kenmerk van Hebreeuwse poëzie is parallelisme (in al zijn variaties); daarnaast zijn er ritme, beeldend taalgebruik, klankpatronen, woordspelingen, een bijzondere syntaxis, een bijzondere woordenschat, en het ontbreken van typische prozapartikels zoals de zgn. nota objecti 'et, het relativum 'asjer en het lidwoord *ba-*.

De vertaalregels van de NBV maken onderscheid tussen poëzie, proza en poëtisch proza. Van dat laatste wordt gesproken als een tekst weliswaar poëtische kenmerken heeft, maar toch niet als poëzie kan worden aangemerkt, bijvoorbeeld omdat het meest wezenlijke poëtische kenmerk, parallelisme, niet of in onvoldoende mate aanwezig is in de betreffende tekst. Teksten aangemerkt als poëtisch proza worden in de NBV niet stichisch weergegeven, maar de daarin aanwezige poëtische kenmerken worden wel in de vertaling gehonoreerd.

Door deze tussencategorie van poëtisch proza te gebruiken, wordt de weergave van de tekst van de profetenboeken wat minder een kwestie van ‘alles of niets’, dat wil zeggen wel of niet stichisch weergegeven. Sommige stukken uit deze boeken zijn evident poëzie en worden in de NBV stichisch weergegeven. Andere stukken zijn evident proza en worden als zodanig vertaald. Maar er zijn ook stukken die weliswaar poëtische kenmerken bevatten, maar toch niet aan te merken zijn als poëzie: die worden volgens de regels van het poëtische proza behandeld als een tekst met poëtische kenmerken, zoals beeldspraak of ritme, maar zonder stichische lay-out. In Sefanja 1:14-2:3 is goed te zien hoe de vertaalstrategie van de NBV werkt. Sefanja 1:14-18 heeft in de brontekst veel poëtische kenmerken. Behalve parallelismen, beeldspraak en ritme zijn er klankherhalingen in 1:15 *tsarah oemetsoeqah*, ‘angst en benauwdheid’, *sjo’ah oemesjo’ah*, ‘rampspoed en onheil’, in 1:18 *ki chalah ach nivhalah*, ‘(vernietiging) en wel verschrikkelijk’ en een rijm van drie keer het suffix *am*. Het ritme in vers 15 en 16a is heel regelmatig: twee korte woorden worden steeds gevolgd door één lang woord. Het is te lezen als zwaar en dreigend en suggereert zo de onontkoombaarheid van de dag van de Heer, die snel komt, maar lang duurt. In de vertaling zijn de parallelismen en de beelden behouden; ook de Nederlandse tekst is ritmisch en heeft klankherhaling, zij het op andere plaatsen dan het Hebreeuws, in 15d en 15e, in 17d en 17e. De tekstsamenhang is vrij impliciet zonder veel logische verbindingswoorden. De enige uitzondering in dit stuk is vers 17c; de formulering waarmee de reden voor de toorn van de Heer wordt gegeven, is minder poëtisch. Ook in de Nederlandse tekst is 17c daarom een tamelijk ‘gewoon’ zinnetje geworden.

De brontekst van 2:1-3 en een groot deel van hoofdstuk 2 is veel minder poëtisch. In 2:1 is nog een klankherhaling in *hitqoosjesjoe waqoosjsjoe*, in de NBV vertaald als ‘kom tot jezelf en kom samen’. Er zijn ook parallelismen, maar die zijn minder uitgewerkt dan in 1:15-16. Buiten het verdwaalde beeld van de dag als kaf, zien we geen beeldspraak in dit gedeelte en de tekst is ook minder ritmisch, vooral in 3a. Ook is 2:1-3 een ander soort tekst dan het voorgaande. Terwijl 1:7-18 in duidelijke poëzie de verschrikkingen van de ‘Dag van de HEER’ schetst, bevat 2:1-3 een

oproep en heeft daardoor, ondanks poëtische trekken, een appelerend en argumentatief karakter. Vanwege het veel geringere poëtische gehalte van deze passage, heeft de NBV hier voor een vertaling in poëtisch proza gekozen: proza met poëtische trekken.

Geraadpleegde literatuur

F. van der Meij, 'Het vertalen van poëzie in de NBV' in: *Met Andere Woorden* 18/3 (september 1999), 11-17.

A.J. Bolhuis, 'Poëzie in de NBV-vertaling van Prediker' in: *Met Andere Woorden* 18/3 (september 1999), 19-25.

Dr. J. van Dorp, dr. M.J. de Jong en drs. C. Verheul zijn respectievelijk als oudtestamenticus, nieuwtestamenticus en neerlandicus verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Cursussen en bijeenkomsten 2009/2010

De redactie van *Met Andere Woorden* heeft theologische faculteiten gevraagd de cursussen en bijeenkomsten die in 2009/2010 buiten het curriculum om georganiseerd worden, door te geven. Hieronder ziet u een overzicht van de bijeenkomsten, overeenkomstig de gegevens die de betreffende instelling heeft verstrekt. Wij verwijzen u dan ook graag voor meer informatie of vragen naar de organiserende instantie.

Het Matteüevangelie herlezen in de context van antieke biografieën: Jezus, de Farizeeën en de volken

De evangeliën zijn niet, zoals de 19e- en 20e-eeuwse Duitse wetenschap dacht, 'Kleinliteratur' met geringe historische en biografische interesse. Integendeel: de evangeliën zijn volwaardige antieke biografieën met een vergelijkbare historiciteit. Matteüs maakt hierop geen uitzondering. Matteüs beantwoordt in de Grieks-Romeinse Oudheid aan het type biografie waarin de overeenstemming van iemands leer en leven worden geschetst, de zogenaamde 'hermeneutische biografie'. In vijf woensdagmiddagen wordt Matteüs vanuit dit perspectief herlezen. Tegelijk wordt gerelativeerd dat Matteüs het 'meest Joodse' evangelie zou zijn. Ondanks de inzet bij Abraham en de intern-Joodse discussie met de Farizeeën, is het evangelie gefocust op een positieve relatie tot de volken. Om zicht te krijgen op het eigene van Matteüs wordt dit evangelie gelezen in de tweetalige Engels-Griekse synopsis ('Synopsis of the Four Gospels'), uitgegeven door de Deutsche Bibelgesellschaft. De docent leest voor uit deze editie (met als uitgangspunt de Engelse synopsis), parafraseert, geeft culturele achtergronden en wijst waar nodig op het Grieks.

Bestemd voor: predikanten, kerkelijk werkers en andere geïnteresseerden
Literatuur: Kurt Aland, *Synopsis of the Four Gospels* (Greek and English), Deutsche Bibelgesellschaft

Datum en tijd: serie van vijf losse woensdagmiddagen van 13.45 tot 16.45 uur (23 september 2009; 28 oktober 2009; 18 november 2009; 16 december 2009; 20 januari 2010)

Plaats: Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap, Oude Boteringestraat 38, zaal 117, 9712 GK Groningen

Kosten: €84,= zonder boek; €150,= met boek

Aanmelden: vóór 8 september 2009

Meer informatie: <http://www.rug.nl/ggw/onderwijs/postacademisch>

Spirit and Struggle

Op 12 oktober organiseren het VU Institute for the Study of Religion, Culture and Society en de Dom Helder Câmara leerstoel (VISOR/DHCL) een studiedag. Centraal staat de verhouding van de kernaspecten van het *belief system* (geloof) van respectievelijk charismatische / evangelical / pinkstergemeenschappen en sociaal geëngageerde, bevrijdingstheologisch georiënteerde geloofsgemeenschappen tot de eigen sociaalhistorische werkelijkheid. Hoe is deze verbondenheid? Welke complementariteit valt hierin te ontdekken? Vandaar de titel van de studiedag: *Spirit and Struggle*?

Drie kernthema's

Een *eerste* kernthema is het omgaan met de Bijbel. Hoe wordt de oude tekst vruchtbaar gemaakt voor en verbonden met de actualiteit en het eigen leven? Een *tweede* thema raakt aan de vraag naar de geloofs*praxis* en het zelfbeeld van deze geloofsgemeenschappen ten opzichte van de eigen context. Is de klassieke typologie houdbaar dat de nadruk op maatschappelijke transformatie in bevrijdingstheologisch georiënteerde geloofsgemeenschappen staat *tegenover* de nadruk op transformatie van het zelf als kenmerk van de charismatische en pinksterbeweging? Een *derde* kernthema is het vieren, de liturgie, de sacramenten en rituelen. Staat sociaal-politiek georiënteerde spiritualiteit, de spiritualiteit van verzet tegen heersende politiek-economische machten, *tegenover* verzet tegen de geestelijke machten (*guerra espiritual*)?

Datum en tijd: maandag 12 oktober van 10-16 uur

Plaats: VU, zaal wordt nog nader bekend gemaakt (voorlopig zaal Z-009)

Aanmelden via: j.h.de.wit@th.vu.nl

Meer informatie: www.domheldercamarachair.org

Aan deelname zijn geen kosten verbonden.

Lucas in de Liturgie - Masterclass met Peter Schmidt

Vanaf Advent 2009 staat het Liturgische Jaar in het teken van de evangelist Lucas. In 2010 wordt in de zondagse liturgie voornamelijk uit zijn evangelie voorgelezen. Dat geldt voor alle kerken die gebruik maken van het oecumenisch leesrooster.

In de liturgie wordt Lucas echter contextloos en gefragmenteerd gelezen in de vorm van perikopen. Het literaire geheel van de evangeliën maakt duidelijk dat de evangelisten, hoewel ze fundamenteel hetzelfde onderwerp

behandelen, onderling toch evenveel verschillen als kunstenaars of filosofen. Dat geldt ook voor Lucas: hij heeft aan zijn evangelie een volstrekt eigen karakter meegegeven. Lucas verenigt veel werelden in zichzelf: hij is opgegroeid uit een door Paulus gestichte christengemeente, drager van een hellenistisch gekleurde wereldcultuur, kenner van de Septuagint, historicus én literator. Lucas haalt Jezus uit de Joodse begrenzing en kent hem uitdrukkelijk een plaats toe op het universele wereldtoneel. Zijn literaire en theologische creativiteit heeft bovendien, meer dan alle anderen, aandacht voor de aspecten van genade, vergeving en barmhartigheid in Jezus' optreden, en wel in zo'n mate dat het traditioneel kerkelijke beeld van Jezus er blijvend door getekend werd.

Op 15 oktober geeft de Lucasexpert Peter Schmidt (Katholieke Universiteit Leuven) een masterclass over Lucas tussen exegese en liturgie. Na een algemene inleiding op het ontstaan en de eigenheid van het Lucasevangelie gaat Schmidt aan de hand van kernpassages als de Bergrede en het Onzevader op zoek naar mogelijkheden voor een gecontextualiseerd gebruik in liturgie en met name de prediking. De masterclass staat open voor pastores en predikanten alsmede voor leken-voorgangers en gebedsleiders met tenminste een voortgezette diocesane kaderopleiding.

Datum en tijd: 15 oktober van 11.00-16.00 uur

Plaats: campus De Uithof, Heidelberglaan 2, zaal 817, 3584 CS Utrecht

Kosten: € 75,= inclusief lunch en reader; alumni FKT € 60,=, te betalen middels machtiging o.v.v. naam, bedrag en rekeningnummer

Aanmelden: voor 1 oktober 2009 via luce-crc@uvt.nl o.v.v. naam, adres, functie.

Meer informatie: www.luce-crc.nl

Vijf jaar Nieuwe Bijbelvertaling in gebruik

Het seminarium van de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) houdt op maandag 26 oktober 2009 een studiedag over *De Nieuwe Bijbelvertaling* (NBV).

In 2004 is de NBV verschenen en door de Protestantse Kerk in Nederland vrijgegeven ter beproeving. In 2009 is deze periode van beproeven van de NBV voorbij. Tijdens de vergadering van de algemene synode van de Protestantse Kerk in Nederland in november 2009 zal de NBV ook op de agenda staan.

Het doel van de studiedag is de balans op te maken van vijf jaar gebruik van deze bijbelvertaling gelet op verschillende contexten. De focus ligt op het concrete gebruik in de kerk: eredienst, bijbelstudiegroepen, persoonlijk gebruik.

Met deze studiedag wil het seminarium van de PThU een bijdrage leveren aan het kerkelijk gesprek over het gebruik van de bijbel en de NBV in het bijzonder.

De dag is bestemd voor predikanten, kerkelijk werkers, synodeleden en geïnteresseerde gemeenteleden.

Het programma zal begin september op de website van de PThU beschikbaar zijn: www.pthu.nl, tabblad cursussen en diensten, studiedagen.

Datum en tijd: 26 oktober 2009 van 10.00-16.00 uur

Plaats: Conferentiecentrum Hydepark te Doorn.

Kosten: € 60,= inclusief lunch en borrel.

Meer informatie en opgave (gewenst): seminarium@pthu.nl.

De heilige Geest in Lucas-Handelingen. Conferentie Bijbelse Theologie

Het thema van de conferentie Bijbelse Theologie is het dubbelwerk van Lucas-Handelingen, met als focus het werk van de Geest. Het werk van Jezus begint in Lucas 4 met woorden uit Jesaja 'De Geest van de Heer is op mij', terwijl Handelingen draait om de openingen die de Geest schept. Het is dus een bijbels-theologisch thema in Lucas-Handelingen. Tegelijkertijd komt de vraag ook op vanuit onze eigen tijd waarin ervaring en aanwezigheid van de Geest voluit in de belangstelling staan.

Sprekers: Th. Witkamp, S. Janse, A. van der Woude en anderen.

Datum: 28-30 oktober 2009

Plaats: Conferentiecentrum Hydepark te Doorn

Meer informatie en opgave: www.pthu.nl, tabblad cursussen en diensten, postacademisch onderwijs

Het Lucasevangelie herlezen in de context van antieke biografieën: de Stichter, de School en de Geest

De evangeliën zijn eigenlijk geen genre apart, maar behoren volledig tot het genre van de antieke biografieën zoals deze in het Grieks-Romeinse rijk werden geschreven voor politici en filosofen. Ook het Lucasevangelie kan op deze wijze gelezen worden. Vooral als Lucas samen wordt genomen met de Handelingen van de apostelen, dat van dezelfde auteur is. Beide zijn gericht aan Theofilus. De samenhang van beide boeken wordt in deze cursus benadrukt doordat zij gelijkenis vertonen met de zogenaamde 'historiografische biografie' uit de oudheid. Lucas geeft een biografie van Jezus met aansluitende historiografie van zijn 'school'; de samenbindende kracht van beide fasen is volgens Lucas 'de Geest'. Tegelijk zal een lezing

van het gezamenlijke plot van Lucas – Handelingen relativeren dat Lucas zo positief is over de tempel. Om zicht te krijgen op het eigene van Lucas wordt dit evangelie gelezen in de tweetalige Engels-Griekse synopsis ('Synopsis of the Four Gospels'), uitgegeven door de Deutsche Bibelgesellschaft.

Bestemd voor: predikanten, kerkelijk werkers en andere geïnteresseerden

Literatuur: Kurt Aland, *Synopsis of the Four Gospels* (Greek and English), Deutsche Bibelgesellschaft

Datum en tijd: serie van vijf losse woensdagmiddagen van 13.45 tot 16.45 uur (17 februari 2010; 17 maart 2010; 21 april 2010; 19 mei 2010; 16 juni 2010)

Plaats: Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap, Oude Boteringestraat 38, zaal 117, 9712 GK Groningen

Kosten: €84,= zonder boek; €150,= met boek

Aanmelden: vóór 2 februari 2010

Meer informatie: <http://www.rug.nl/ggw/onderwijs/postacademisch>

Kort Nieuws

Verhalenkaravaan

De Bijbel10daags 2009 wordt gehouden van 23 oktober tot en met 1 november. Het thema is *Verhalenkaravaan*. Bijbelverhalen staan dit jaar centraal tijdens de Bijbel10daagse. In verhalen van de Bijbel kom je mensen tegen die, hoe verschillend ze ook zijn, dezelfde eigenaardigheden, kwaliteiten, zwakten, twijfels en emoties hebben als wij. Verhalen dóen iets met je. Bijbelverhalen hebben ook een link naar de verhalen van nu. Geloofsverhalen, verhalen van hoop en twijfel, dood en liefde, verteld door mensen die zich gegrepen voelen door de bijbelverhalen.

Tijdens de Bijbel10daagse gaat er een verhalenkaravaan door het land reizen. Een dubbeldekker ingericht door het Nederlands Bijbelgenootschap met aan boord een verhalenverteller. De start van de karavaan vindt plaats in boekhandel Selexyz Dominicanen in Maastricht. De route eindigt tien dagen later in het noorden van Nederland en zal onderweg dorps-, kerk- en schoolpleinen aandoen. Tijdens de tocht worden op zoveel mogelijk plaatsen bijbelverhalen verteld. Tegelijk worden overal in het land bijeenkomsten rond de bijbelverhalen georganiseerd.

Kijk voor de route en andere activiteiten op www.bijbel10daagse.nl.

Bijbelzondag

De Nationale Bijbelzondag wordt dit jaar gehouden op 25 oktober. Het verhaal van Bartimeüs staat die dag centraal, met als thema ‘zorg dat ik weer kan zien’. Aan gemeenten en parochies wordt gevraagd op die datum extra aandacht te geven aan de Bijbel en het bijbelwerk door gebed, activiteiten en financiële steun.

De nadruk ligt dit jaar op het bijbelproject Latino. Met Latino steunt het Nederlands Bijbelgenootschap vijftien bijbelprojecten in Latijns Amerika. Een belangrijk deel van die projecten gaat over kinderen: bijbels voor weeshuizen in Brazilië en bijbelboekjes voor arme kinderen in Argentinië.

Ook steunt het bijbelgenootschap diverse bijbelvertaalprojecten, zoals een bijbelvertaling in het Enxet, een taal die wordt gesproken door een Indianenstam in Paraguay. Toen kort voor de eeuwwisseling het Nieuwe Testament in die taal verscheen, betekende dat enorm veel

voor deze indianen. ‘De regering en de autoriteiten van Paraguay zijn ons wellicht vergeten, maar God vergeet ons niet’ zo was hun reactie. Na de verschijning van het Nieuwe Testament is de kerk van deze bevolkingsgroep ook sterk gegroeid. We willen nu de vertaling van het Oude Testament steunen, zodat deze mensen een complete bijbel in hun eigen taal krijgen.

Verhalenbundel ‘De Karavaan’

Uitgeverij Podium publiceert in oktober 2009 in samenwerking met het Nederlands Bijbelgenootschap *De karavaan, een bundel met tien bekende verhalen uit de Bijbel*, onder handen genomen door de Nederlandse schrijvers Abdelkader Benali, Aaf Brandt Corstius, Désanne van Brederode, Esther Gerritsen, Bas Heijne, Erik Idema, Christophe Vekeman, Annelies Verbeke en Robert Vuijsje.

Zo verplaatst de Vlaamse Verbeke het Oudtestamentische verhaal ‘Simson en Delila’ naar België en laat ze de Vlaming Bobby Simson een oorlog tegen de Walen ontketen. De hoofdpersoon van Vekemans versie van ‘Job’ wordt uitgedaagd door een duivelse verzekeringsmakelaar. En Vuijsje laat zich voor zijn eigentijdse ‘Daniël in de leeuwenkuil’ inspireren door de heftige discussieavonden met vele woedende mensen die zijn eigen boek *Alleen maar nette mensen* opleverde.

Het tiende verhaal is het winnende verhaal van de schrijfwedstrijd die het Nederlands Bijbelgenootschap samen met NRC Handelsblad organiseerde. De opdracht was: schrijf een hervertelling van het bijbelverhaal ‘De verloren zoon’.

Dit levert een boeiend, zeer leeswaardig boek op, waarin Bijbel en literatuur elkaar uitdagen. Het boek verschijnt in oktober 2009.

Abdelkader Benali op symposium CLO

Zaterdag 31 oktober 2009 organiseert het Christelijk Literair Overleg (CLO) in Amersfoort een symposium met onder andere de schrijver Abdelkader Benali. Thema: *De kracht van het verhaal*.

De dag valt in de Bijbel10daagse van het Nederlands Bijbelgenootschap, dat participeert in dit symposium, net als het literaire tijdschrift *Liter*. Abdelkader Benali is een van de auteurs in de hierboven genoemde bundel *De karavaan*.

Ook de jonge schrijfster Els Florijn zal in het ochtendprogramma optreden. Zij en Benali gaan in een dubbelinterview op elkaars werk in.

In het middagprogramma zijn er workshops over Chassidische verhalen, Toon Tellegen, Couperus en Hermans, maar ook over verhalen vertellen via muziek en strips.

Datum en tijd: zaterdag 31 oktober 2009, 9.30 u registratie en koffie, 10.00 u aanvang, 16.00 u einde

Plaats: Scholengemeenschap Guido de Brès, Paladijnenweg 251, 3813 DH Amersfoort

Kosten: inclusief lunch: € 25; voor jongeren tot 25 jaar € 10

Informatie en/of aanmelding info@christelijkliteraioverleg.nl
of CLO, Klompenmakersgilde 2, 3994 XE Houten.

Zie ook www.christelijkliteraioverleg.nl

Het CLO wil de dialoog tussen de christelijke en de algemene literaire cultuur bevorderen. Het zoekt daarbij samenwerking met vele organisaties en personen die geïnteresseerd zijn in het raakvlak tussen literatuur en christelijk geloof.

